

ΠΡΟΓΡΑΜΜΑΤΙΣΜΟΣ ΚΑΙ ΕΚΒΙΟΜΗΧΑΝΙΣΙΣ

ΥΠΟ ΤΟΥ κ. ΠΕΤΡΟΥ Τ. ΚΟΥΒΕΛΗ

Τὸ κατωτέρω ἄρθρον ἀποτελεῖ τὴν δευτέραν ὀμιλίαν τοῦ ἀκαδημαϊκοῦ ἔτους 1951—1952 τῆς Α.Σ.Β.Σ., δοθεῖσαν τὴν 24ην Ὀκτωβρίου 1951 εἰς τὴν μεγάλην αἴθουσαν τῆς Σχολῆς. Ὁ καθηγητὴς τῆς Βιομηχανικῆς καὶ Ἐνεργειακῆς Πολιτικῆς κ. Π. ΚΟΥΒΕΛΗΣ, Σύμβουλος τοῦ Ὑπουργείου Συντονισμοῦ, εἶναι ἐκ τῶν ἀρμοδιωτέρων ἐρευνητῶν τῶν θεμάτων οἰκονομικοῦ προγραμματισμοῦ καὶ θεωροῦμεν ἰδιαιτέρας ἀξίας συμβολὴν εἰς τὴν ἔρευναν τῆς ἐλληνικῆς ἀνασυγκροτήσεως τῆν εὐρύτεραν κοινοποίησιν τῶν ἀποφῶν του, αἵτινες τόσῃν προεκάλεσαν αἴσθησιν.

Τρία καὶ πλέον ἔτη συνεπληρώθησαν ἀπὸ τῆς ἐνάρξεως τοῦ Προγράμματος Εὐρωπαϊκῆς Ἀνορθώσεως, τοῦ γνωστοῦ ὡς σχεδίου Μάρσαλ, καὶ τέσσαρα ἔτη ἀπὸ τῆς ἐνάρξεως τῆς διὰ τοῦ δόγματος Τροῦμαν ἀμερικανικῆς βοηθείας πρὸς τὴν χώραν μας. Καὶ εἰς τὴν ἀρχὴν τοῦ τέλους τῆς βοηθείας, διὰ τῆς ὁποίας ἠλπίσαμεν ὅτι θὰ ἐπετυγχάνετο ἡ περιπόθητος βιωσιμότης, εἶναι γενικὴ ἡ διαπίστωσις ὅτι ἡ θέσις τῶν πλείστων ἐκ τῶν μεγάλων πλουτοπαραγωγικῶν προβλημάτων, διὰ τῆς ἐπιλύσεως τῶν ὁποίων θὰ ἠδύνατο νὰ ἐκδιωχθῆ τὸ μαλθουσιανὸν φάντασμα, δὲν εἶναι σημαντικῶς διάφορος ἀφ' ὅ,τι ἦτο εἰς τὴν ἀρχὴν τῆς.

Ἡ Ἑλλάς ἔχασε τὰ τρία πρῶτα ἔτη τῆς προσπαθείας ταύτης, λόγω τῆς διαθέσεως μεγάλου μέρους τῶν ἐθνικῶν καὶ τῶν ἐκ τῆς βοηθείας πόρων τῆς εἰς τὸν ἀγῶνα περὶ ὑπάρξεως ποῦ διεξήγαγε κατὰ τοῦ ξενικιότητος συμμορισμοῦ. Καί, μετὰ τὴν καταστολὴν του, ἡ δαμόκλειος σπάθη τῆς περικοπῆς τῆς βοηθείας τῆς ἀφῆρεσε τὰ μέσα πρὸς ἀνάληψιν τῆς μακροπνύου προσπαθείας διὰ τὴν ἐξασφάλισιν τῆς βιωσιμότητος, τὴν ὁποίαν αἱ ἄλλαι χῶραι εἶχαν ἤδη ἐπιτύχει.

Καὶ ἔτσι τὰ οἰκονομικὰ προβλήματα ποῦ ἀντιμετωπίζομεν καὶ πάλιν σήμερον, ἰστάμενοι εἰς τὸ τέρμα τῆς βοηθείας καὶ εἰς τὸ κατώφλι ἴσως ἐνὸς νέου Ἀρμαγέδωνος, στρέφονται περὶ τὸ βασικὸν πρόβλημα, δηλαδή τὴν πάλιν διὰ τὴν συντήρησιν καὶ τὴν βελτίωσιν τοῦ βιοτικῶ ἐπιπέδου τοῦ αὐξανομένου πληθυσμοῦ.

Ἡ ἐκβιομηχάνισις εἶναι καὶ τώρα, ὅπως καὶ πρὸ τεσσάρων ἐτῶν, τὸ ἀμετάβλητον μοτίβο ὄλων τῶν μακροπροθέσμων λύσεων—ἡ ἐκβιομηχάνισις ὡς μοναδικὴ λύσις διασπάσεως τοῦ φαύλου κύκλου ποῦ ἡ χαμηλὴ παραγωγικότης καὶ ἡ πληθυσμιακὴ πίεσις δημιουργοῦν εἰς τὴν χώραν ταύτην.

Τὰ προβλήματα τῆς ἐκβιομηχανίσεως, ὅπως τίθενται ταῦτα ὑπὸ τὸ φῶς τῶν νεωτέρων κατευθύνσεων τοῦ προγραμματισμοῦ τῆς οἰκονομικῆς ἀναπτύξεως τῶν καθυστερημένων χωρῶν, ἀλλὰ καὶ τῆς ἰδικῆς μας προσφάτου πείρας, ἀποτελοῦν τὸ ἀντικείμενον τῆς μελέτης ταύτης.

I. ΠΡΟΓΡΑΜΜΑΤΙΣΜΕΝΗ ΟΙΚΟΝΟΜΙΑ *

Πρίν ἢ εἰσέλθωμεν εἰς τὴν ἐξέτασιν τῶν προβλημάτων ἐκβιομηχανίσεως τῶν καθυστερημένων χωρῶν, κρίνομεν σκόπιμον νὰ εἴπωμεν ὀλίγα τινα περὶ τῆς φύσεως καὶ τῶν μεθόδων τοῦ οἰκονομικοῦ προγραμματισμοῦ ἐν γένει, ὡς οὗτος διεμορφώθη κατὰ τὴν μεσοπόλεμον περίοδον καὶ ἰδιαίτατα μετὰ τὸν τελευταῖον πόλεμον.

Εἶναι γνωστὸν ὅτι ἡ παγκόσμιος οἰκονομικὴ κρίσις τῶν ἐτῶν 1929—1932 ὠδήγησε τὰς περισσοτέρας τῶν χωρῶν τοῦ κόσμου εἰς μίαν προγραμματισμένην ἀντιμετώπισιν τῶν ἐκτεταμένων οἰκονομικῶν καὶ κοινωνικῶν συνεπειῶν τῆς. "Ἐτσι, ὁ προγραμματισμὸς τῆς οἰκονομίας ἐφηρμόσθη ἔκτοτε, ἀδιάφορον εἰς ποῖαν ἕκτασιν, ὑπὸ τῶν περισσοτέρων εὐρωπαϊκῶν χωρῶν, ἔτι δὲ καὶ ὑπ' αὐτῶν τῶν Ἑνωμένων Πολιτειῶν τῆς Ἀμερικῆς, ἀπετέλεσε δὲ οὗτος, ὡς μορφή οἰκονομικῆς ὀργανώσεως, ἀντικείμενον εὐρυτάτης συζητήσεως μετὰ τῶν οἰκονομολόγων.

Ἀπὸ τοῦ δευτέρου παγκοσμίου πολέμου, καὶ ἰδίως ἀπὸ τοῦ τέλους του, ὁ προγραμματισμὸς ἐγενικεύθη τόσο πολὺ ὥστε πολὺ δύσκολα ν' ἀνευρίσκη τις σήμερον χώραν ποὺ νὰ μὴ προγραμματίζῃ τὴν οἰκονομίαν τῆς ὑπὸ κάποιαν μορφήν.

Ἀπὸ τῆς μῆς ὅμως μορφῆς προγραμματισμοῦ μέχρι τῆς ἄλλης, ἡ διαφορὰ ἢμπορεῖ νὰ εἶναι πολὺ μεγάλη. Ὅπως ἡ ἐλευθέρᾳ οἰκονομία ἢμπορεῖ νὰ εἶναι πλήρης ἢ νὰ τροποποιηθῇ εἰς πολλὰ κρίσιμα σημεῖα τῆς διὰ τῆς κρατικῆς δράσεως, ἔτσι καὶ ὁ προγραμματισμὸς ἢμπορεῖ νὰ εἶναι πλήρης ἢ νὰ συνδυασθῇ κατὰ διαφόρους τρόπους μετὰ τὴν οἰκονομίαν τῆς ἀγορᾶς.

Ὁ πλήρης κεντρικὸς προγραμματισμὸς σημαίνει τὴν ὑπὸ τοῦ Κράτους διεύθυνσιν τῆς οἰκονομικῆς ζωῆς τοῦ ἔθνους, σύμφωνα μετὰ ἐνιαῖον καὶ συνειδητὸν σχέδιον, ἐντὸς τοῦ ὁποῦ προσαρμόζεται πᾶσα οἰκονομικὴ δρᾶσις, πρὸς ἐπίτευξιν τῶν εἰδικῶν σκοπῶν. Ὁ πλήρης προγραμματισμὸς προϋποθέτει οὕτω τὴν ἔνταξιν ὅλων τῶν πόρων ὑπὸ τὸν ἄμεσον ἔλεγχον καὶ τὴν διοίκησιν τῆς Κεντρικῆς Ἀρχῆς τοῦ Προγραμματισμοῦ, δηλαδὴ τοῦ Κράτους.

* Πρβλ. Blodgett H., Comparative Economic Systems, New York 1944, Boddy F. κ. ἄ., Applied Economic Analysis, New York 1948, Burns A., The Decline of Competition, New York 1936, Clark J., Social Control of Business, New York 1939, Dimock M., Business and Government, New York 1949, Hayek F., Road to Serfdom, Chicago 1944, Jewkes J., Ordeal by Planning, London 1948, Landauer C., Theory of National Economic Planning, 1944, Lederer E. National Economic Planning, εἰς Encyclopedia of the Social Sciences, vol. XI, Lipson E., A Planned Economy or Free Enterprise, London 1946, Lyon κ. ἄ. Government and Economic Life, Washington D.C. 1940, Mises L., The Human Action, Yale 1950, Pigou A., Socialism versus Capitalism, London 1937, Robbins L., Economic Planning and International Order, London 1937, Schumpeter J., Capitalism, Socialism and Democracy, New York 1942, Simons H., Economic Policy for a Free Society, Chicago 1948, Wootton Brb., Freedom under Planning, Chapel Hill, N. C. 1945.

Ἡ μορφή αὕτη προγραμματισμοῦ ἐφηρμόσθη πρὸ πάντων εἰς τὰ ὀλοκληρωτικὰ Κράτη Διὰ τὰς δημοκρατικὰς χώρας, ὁ πλήρης προγραμματισμὸς ἢ προγραμματισμὸς διὰ διευθύνσεως, ὅπως ἀποκαλεῖται συνήθως, ἀποκλείεται, ὅπως ἀποκλείεται καὶ ἡ πολιτικὴ τοῦ *Laissez - faire*. Καὶ τοῦτο διότι δὲν ἠμπορεῖ νὰ ἐφαρμοσθῆ εἰς τὴν κατανάλωσιν καὶ τὴν ἀγορὰν ἐργασίας, διότι εἶναι ἄκαμπτος, ἐν ἀντιθέσει πρὸς τὸν προγραμματισμὸν διὰ τῆς ἀγορᾶς, τοῦ ὁποῖου τὸ ὄργανον δράσεως, δηλαδὴ ὁ μηχανισμὸς τῶν τιμῶν, ἠμπορεῖ νὰ αὐτοπροσαρμόζεται ἀπὸ τῆς μιᾶς ἡμέρας εἰς τὴν ἄλλην.

Ἐξ ἄλλου, εἶναι γνωστὴ ἡ ἀδυναμία τῆς πλήρως προγραμματισμένης οἰκονομίας ὅπως προσαρμόζεται ταχέως εἰς τὰς ὀλονὲν μεταβαλλόμενας συνθήκας, συνεπεία τῆς ὁποίας κατήντησε νὰ λειτουργῇ ὁμαλῶς τὸ σύστημα τοῦτο μόνον ὅταν συμπληροῦται ὑπὸ τῆς μαύρης ἀγορᾶς.

Ἐπίσης ὁ προγραμματισμὸς τῆς μορφῆς ταύτης τείνει ν' ἀκολουθῆ τακτικὴν Προκρούστου μὲ τὰς ὑπερβολὰς του, π.χ. εἰς τὴν τυποποίησιν τῶν προϊόντων, καὶ ἀποβαίνει ἀποπνικτικὸς διὰ τὰς ἐπιχειρήσεις, μὲ ἰδιαιτέρως δυσμενῆ ἀποτελέσματα ἐπὶ τῶν ἐξαγωγικῶν βιομηχανικῶν χωρῶν καὶ τῶν χωρῶν τῶν εὐρισκομένων εἰς τὸ στάδιον τῆς ἐκβιομηχανίσεως.

Ἀξίζει νὰ προστεθῆ ἀκόμη, ὅτι ὁ προγραμματισμὸς διὰ διευθύνσεως εἶναι πολὺ δαπανηρὸς καὶ καθίσταται τόσον δαπανηρότερος ὅσον περισσότερο προσπαθεῖ νὰ ὑπερπηδῆσῃ τὰς ἀπαντωμένας δυσχερείας. Ὅσον τελειότερον προσπαθοῦμεν νὰ προγραμματίσωμεν, τόσον περισσότερους προγραμματιστὰς χρειαζόμεθα. Ἀναφέρεται, οὕτω, ὅτι εἰς τὴν Σοβιετικὴν Ῥωσίαν 800 000 ὑπάλληλοι ἀσχολοῦνται μὲ τὸν προγραμματισμὸν.

Ὁ κεντρικὸς προγραμματισμὸς δὲν αὐξάνει, τέλος, ἀλλὰ ἐλαττώνει εἰς τὸ ἐλάχιστον τὰς δυνατότητας δημοκρατικοῦ ἐλέγχου, λόγῳ τῶν ἀπειρῶν λεπτομερειῶν τῶν προγραμμάτων καὶ τῶν χιλιάδων διαταγμάτων καὶ ἀποφάσεων ποὺ ἐκδίδονται διὰ τὴν ἐφαρμογὴν των καὶ δημιουργοῦν ἀναριθμητὸς εὐκαιρίας διαφθορᾶς τῶν δημοσίων ὑπηρεσιῶν.

Τὰ μειονεκτήματα ὅμως ταῦτα τοῦ κεντρικοῦ προγραμματισμοῦ δὲν ἠμποροῦν βέβαια νὰ μᾶς ὀδηγήσουν εἰς τὸ ἄλλο ἄκρον, δηλαδὴ τὴν πολιτικὴν τοῦ *Laissez - faire*.

Διότι, εἶναι μὲν ἀληθὲς ὅτι ὁ ἔλεγχος ποὺ ἀσκεῖται ὑπὸ τῆς ἀγορᾶς καὶ ἐπὶ τοῦ ὁποῖου στηρίζεται ἡ πολιτικὴ τοῦ *Laissez faire* εἶναι, μολοντί ἀόρατος, ἐξ ἴσου πραγματικὸς καὶ ἰσχυρὸς ὅπως καὶ ὁ ὀργανούμενος ὑπὸ τοῦ Κράτους, ἀλλά, ὡς γνωστόν, τὰ προσόντα τῆς ἀγορᾶς, ὡς ῥυθμιστικὸς παράγοντος τῆς οἰκονομίας, ἐξαρτῶνται ἐκ τῆς ὑπάρξεως ἢ μὴ ἀνταγωνισμοῦ, τὸν ὁποῖον μόνον ἡ κρατικὴ δρᾶσις ἐξασφαλίζει.

Ἐντεῦθεν προκύπτει ἡ ἔννοια τοῦ *προγραμματισμοῦ διὰ τῆς ἀγορᾶς*, ποὺ θεωρεῖται σήμερον, εἰς τὴν οἰκονομικὴν θεωρίαν, ὡς ἡ προσφορωτέρα μορφή προγραμματισμοῦ.

Τὸ κράτος, ὑπὸ τὴν μορφήν ταύτην ὀργανώσεως, ἠμπορεῖ νὰ προγραμματίζῃ εἰς οἰανδήποτε ἔκτασιν ἐπιθυμεῖ, μὲ τὸ νὰ ἐλέγῃ τὴν ἀγορὰν, ἢ ὁποία ἐλέγχει μὲ τὴν σειρὰν τῆς τὸν ἐπιχειρηματίαν. Αἱ φορολογι-

καὶ ἀπαλλαγὰὶ καὶ αἱ ἐπιδοτήσεις τῆς καταναλώσεως ἢ τῶν ἐπενδύσεων ἐνεργοῦν ὡς κίνητρον καταναλώσεως ἢ ἐπενδύσεως. Τὸ κίνητρον, ποῦ ἀποτελεῖ τὸ κυριώτερον ὄργανον δράσεως τῆς μορφῆς ταύτης προγραμματισμοῦ, φέρει τὸ αὐτὸ ἀποτέλεσμα χωρὶς ὅμως τὰς δαπάνας τοῦ γραφιοκρατικοῦ ἐλέγχου ποῦ συνεπάγεται ὁ κεντρικὸς προγραμματισμός.

Ἡ δυσκίνησις τῶν πόρων ἀντιμετωπίζεται ἐνταῦθα μὲ μέτρα αὐξήσεως τῆς προσφορᾶς, ἢ, ἐν ἀνάγκῃ, δι' ἐλέγχου τῶν τιμῶν ἢ δελτιώσεως τῶν εἰδῶν, ἐντελῶς ὅμως προσωρινῆς μορφῆς. Ἡ ἀποτελεσματικότης τοῦ συστήματος κρίνεται οὐχὶ ἐκ τῆς ἱκανοποιητικῆς λειτουργίας τῶν τελειωμάτων τούτων μέτρων, ἀλλ' ἐκ τῆς ταχύτητος μὲ τὴν ὁποῖαν περιορίζονται αἱ ἑλλείψεις καὶ καθίστανται τὰ μέτρα ταῦτα περιττά.

Ὁ ἔλεγχος τῶν τιμῶν ἀποτελεῖ συνήθως τὸ προσφορώτερον μέσον πρὸς περιορισμὸν τῶν ἑλλείψεων, ἀλλὰ καὶ τὸ μέσον ποῦ πολὺ εὐκόλα χρησιμοποιεῖται κακῶς. Οὕτως, ὅταν ἐλέγχωνται τὰ ἀναγκαῖα εἶδη καὶ ἀφήνονται ἀνεξέλεγκτα τὰ μὴ ἀναγκαῖα — τακτικὴ ποῦ εἶναι τόσον γνώριμος καὶ παρ' ἡμῖν — τὸ φυσικὸν ἀποτέλεσμα εἶναι ἡ μείωσις τῆς προσφορᾶς τῶν πρώτων καὶ ἡ διεύρυνσις τῆς προσφορᾶς τῶν δευτέρων, λόγῳ τῆς μετατοπίσεως τῆς παραγωγικῆς δράσεως ἐκ τῶν ἐλεγχομένων εἰς τοὺς μὴ ἐλεγχομένους παραγωγικοὺς κλάδους. Ὁ καλύτερος τρόπος ὀρθῆς κατανομῆς τῶν πόρων εἶναι ὁ διὰ τῶν κινήτρων, καὶ τὸ σπουδαιότερον καὶ καθολικώτερον ἐργαλεῖον τοῦ προγραμματισμοῦ ὁ προϋπολογισμός.

Ὁ ἔλεγχος τῶν τιμῶν πρέπει νὰ χρησιμοποιηθῆται ἐντελῶς ἀπρόθυμα καὶ νὰ ἐγκαταλείπεται ὅσον τὸ δυνατόν ταχύτερον. Καὶ ὅμως ἐχρησιμοποιήθη τόσον συχνὰ ἄνευ κινήτρων αὐξήσεως τῆς προσφορᾶς καὶ τόσον κακῶς, ὥστε νὰ περιπέσῃ ὁ προγραμματισμός, ἐκ τούτου καὶ μόνον, εἰς ἀνυποληψίαν.

Μετὰ τὴν σύντομον ταύτην ἀνάπτυξιν τῆς ἐννοίας καὶ τῶν μορφῶν τοῦ προγραμματισμοῦ, ἄς ἴδωμεν πῶς ἐργάζεται οὗτος.

Ἡ πρώτη ἐργασία τοῦ προγραμματισμοῦ εἶναι ἡ προσαρμογὴ τῶν ἐθνικῶν πόρων, τοὺς ὁποίους διεκδικοῦν καὶ ὁ τομεὺς τῆς κρατικῆς καὶ ὁ τομεὺς τῆς ἰδιωτικῆς δράσεως, ἐντὸς τοῦ λογαριασμοῦ τῶν συνολικῶν πόρων τῆς οἰκονομίας καὶ τοῦ τρόπου διαθέσεώς των.

Ἡ ἐργασία αὕτη, συνεπῶς, συνίσταται εἰς τὴν ἐκτίμησιν τοῦ ἐθνικοῦ εἰσοδήματος τῆς χώρας ὑπὸ καθεστῶς πλήρους ἀπασχολήσεως, καὶ τὴν προσαρμογὴν τῶν διαφόρων ἀπαιτήσεων διὰ κατανάλωσιν, κρατικὴν δαπάνην καὶ ἐπενδύσεις.

Εἶναι προφανῆς ὅθεν ἡ σημασία τῶν πινάκων ἐθνικῶν λογαριασμῶν καί, διὰ μίαν δημοκρατικὴν χώραν, ἡ σημασία τῆς ρεαλιστικῆς καταστρώσεώς των. Διότι ἡ προγραμματιζομένη κατανάλωσις, τὴν ὁποῖαν τὸ Κράτος ἠμπορεῖ νὰ περιορίσῃ μὲν διὰ φορολογίας, ἀλλ' οὐχὶ πολὺ κάτω τοῦ ὀρίου ποῦ ὁ κόσμος ἐπιθυμεῖ νὰ καταναλίσκῃ ὑπὸ πλήρη ἀπασχόλησιν,

θέτει ώρισμένα όρια εις τὸ ποσὸν τῆς δημοσίας δαπάνης καὶ τῶν ἐπενδύσεων.

Ἐκ τοῦ θεμελιώδους τούτου πίνακος τῶν ἐθνικῶν λογαριασμῶν προκύπτουν τέσσαρες ἄλλοι πίνακες, διὰ τὰς σπανιζούσας πρώτας ὕλας, τὸ ἐργατικὸν δυναμικόν, τὸ ἐξωτερικὸν ἐμπόριον καὶ τοὺς ἐν ἀνισοροπίᾳ παραγωγικοὺς κλάδους.

Οἱ πίνακες οὗτοι δεικνύουν ποῦ θὰ σημειωθοῦν αἱ μεγαλύτεραι ἐλλείψεις καὶ, συνεπῶς, ποῦ θ' ἀπαιτηθῆ μεγαλύτερα δρᾶσις πρὸς αὐξήσιν τῆς προσφορᾶς. Οὕτω, λοιπόν, διαγράφονται οἱ «σκοποὶ» τοῦ προγράμματος, δηλαδὴ οἱ ἀριθμοὶ ποὺ προτείνονται νὰ ἐπιτευχθοῦν ὡς ἀποτέλεσμα τῆς σχεδιαζομένης δράσεως.

Εἶναι πολὺ σπουδαῖον τὸ νὰ προσδιορίζωνται οἱ σκοποὶ εἰς τὸ ἀπολύτως ἐφικτὸν ὄριον, ἐφ' ὅσον βάσει τούτων πρόκειται νὰ γίνῃ ἡ κατανομὴ τῶν σπανιζουσῶν πρώτων ὑλῶν, ἐργατικῶν δυνάμεων καὶ ἐξωτερικοῦ ἐμπορίου εἰς τοὺς ἐν ἀνισοροπίᾳ παραγωγικοὺς κλάδους καὶ νὰ προσαρμοσθῆ ἀκριβῶς, βάσει τούτων, ἡ κρατικὴ δαπάνη.

Ἐάν οἱ σκοποὶ τοῦ προγράμματος εἶναι φανταστικοί, τότε καὶ τὸ ὅλον πρόγραμμα εἶναι φανταστικόν. Τὸ αὐτὸ ἰσχύει ἂν οἱ σκοποὶ εἶναι πολὺ μεγάλοι ἢ πολὺ περιωρισμένοι.

Ἄλλ' ὅσονδήποτε ρεαλιστικαὶ καὶ ἂν εἶναι αἱ ἐκτιμήσεις, εἶναι ἀδύνατος ἡ ἐκπλήρωσις τῶν σκοπῶν κατὰ ποσοστὸν 100 %. Ὁ προγραμματισμὸς πρέπει νὰ εἶναι εὐέλικτος καὶ τὰ προγράμματα ν' ἀναθεωροῦνται συχνά, ἐφ' ὅσον εἶναι δυνατόν. Ἄλλ' αὐτό, δὲν εἶναι εὐκόλος ὑπόθεσις, ἰδίως ὅταν μεταβάλλωνται, ὅπως εἰς περιπτώσιν μεγάλων ἀπροόπτων μεταβολῶν, αἱ βασικαὶ προϋποθέσεις τῶν σχεδίων καὶ, συνεπῶς, πρέπει ν' ἀναθεωρηθοῦν ὅλαι αἱ λεπτομέρειαι τοῦ προγράμματος. Ἴδού διατὶ ὁ προγραμματισμὸς διὰ τῆς ἀγορᾶς, ἡ ὁποία ἀποτελεῖ τὸ ἐλαστικώτερον ἐργαλεῖον, ἀποβαίνει πολὺ ἀνώτερος τοῦ προγραμματισμοῦ διὰ διευθύνσεως.

Αἱ αὐταὶ δυσχέρειαι ὁδηγοῦν καὶ εἰς ἕνα ἄλλο συμπέρασμα: Ὅτι δηλαδὴ δὲν ἤμπορεῖ νὰ προγραμματίζῃ κανεὶς δι' ἀπώτερον χρόνον. Ἐνα πενταετὲς σχέδιον δὲν ἀποτελεῖ τίποτε περισσότερον μιᾶς ἀορίστου παραθέσεως φιλοδοξιῶν. Διότι πῶς νὰ ἐκτιμῆσῃ τις τὴν ἐξέλιξιν τοῦ ἐθνικοῦ εἰσοδήματος ἐντὸς μιᾶς πενταετίας, ὅταν εἶναι ἄδηλος ἡ ἐξέλιξις π. χ. τῆς παραγωγικότητος ἢ τῶν ὄρων τοῦ ἐμπορίου (terms of trade) ἢ τῆς ζητήσεως δι' ἐξαγωγάς, ἐκ τῶν ὁποίων εἰς τόσον μεγάλην ἔκτασιν ἐξαρτᾶται αὕτη;

Ἐπάρχουν ἐν τούτοις τομεῖς, ὅπως τὰ ἔργα ἀναδασώσεως, ἐξηλεκτρισμοῦ κλπ., διὰ τοὺς ὁποίους καὶ νοητὸς εἶναι ὁ μακροχρόνιος προγραμματισμὸς, ἀλλὰ καὶ ἀπαραίτητος.

Ἐνα περαιτέρω στάδιον εἰς τὴν ἐργασίαν τοῦ προγραμματισμοῦ ἀποτελεῖ ἡ δημοσίευσις ὄλων τῶν στοιχείων τοῦ προγράμματος, ὥστε νὰ ὑποβάλλωνται ταῦτα εἰς τὴν δημοσίαν βᾶσανον, καί, τέλος, ἡ ἐφαρμογὴ τῶν μέτρων διὰ τῶν ὁποίων πρόκειται νὰ ἐπιτευχθοῦν οἱ «σκοποὶ».

Ἡ ἀνάληψις δράσεως πρὸς πραγματοποίησιν τῶν σκοπῶν ἀποτελεῖ καὶ τὸν ἀληθῆ προγραμματισμόν. Δράσεως, ποῦ κατευθύνεται τόσον πρὸς αὔξησιν τῆς προσφορᾶς ὅσον καὶ πρὸς περιορισμόν τῆς ζητήσεως. Ἄλλὰ, ὅπως παρατηρεῖ μὲ πολλὴν εἰρωνεῖαν ἐξέχων Ἕλληνας οἰκονομολόγος ἐξ ἀφορμῆς τῆς πείρας ποῦ ἀπέκτησεν ἡ ἴδια του πατρίς, ἐνῶ τὰ κράτη ἀναλαμβάνουν συχνὰ δρᾶσιν πρὸς περιορισμόν τῆς ζητήσεως, δὲν καταφέρνουν ν' ἀναλάβουν δρᾶσιν πρὸς αὔξησιν τῆς προσφορᾶς, εἰμὴ διὰ προτροπῶν καὶ παραινετικῶν λόγων.

II. Ο ΠΡΟΓΡΑΜΜΑΤΙΣΜΟΣ ΕΙΣ ΤΑΣ ΚΑΘΥΣΤΕΡΗΜΕΝΑΣ ΧΩΡΑΣ*

1. Προβλήματα καὶ σκοποὶ τοῦ προγραμματισμοῦ εἰς τὰς καθυστερημένας χώρας

Ὁ προγραμματισμὸς εἶναι πολὺ ἀναγκαϊότερος καὶ ταυτοχρόνως πολὺ πλεόν δυσεφάρμοστος εἰς τὰς καθυστερημένας, ἀφ' ὅ,τι εἰς τὰς ἀνεπτυγμένας, χώρας.

Ἐν πρώτοις, ὁ προγραμματισμὸς ἀπαιτεῖ ἰσχυράν, κατάλληλον καὶ ἀδιάφθορον διοίκησιν. Ἰσχυράν διὰ τὴν εἴσπραξιν τῶν φόρων ἢ τὴν δελτίωσιν τῶν εἰδῶν, χωρὶς τὴν ὑπαρξιν μαύρης ἀγορᾶς. Κατάλληλον διοίκησιν, ἵνα ἀντιλαμβάνεται τὰ μεγάλα προβλήματα, ποῦ συνεχῶς ἀνακύπτουν, καὶ ἀδιάφθορον, διότι τὸ κοινὸν θ' ἀντισταθῆ σθεναρῶς κατὰ τῶν μέτρων ποῦ ἐφαρμόζονται ὑπὸ διεφθαρμένης διοικήσεως, ὅσονδήποτε παραδεκτὰ καὶ ἂν εἶναι ταῦτα, αὐτὰ καθεαυτὰ.

Ἄλλὰ τοιαύτη διοίκησις εἶναι ἐκεῖνο ἀκριβῶς ποῦ λείπει εἰς τὰς καθυστερημένας χώρας, καὶ ἐν ἑλλείψει ταύτης εἶναι προτιμότερον ν' ἀκολουθοῦν αὐταὶ πολιτικὴν ἐλευθέρως οἰκονομίας παρὰ νὰ προσποιοῦνται ὅτι προγραμματίζουν τὴν οἰκονομίαν των.

Ὁ πρῶτος σκοπὸς ὅθεν τοῦ προγραμματισμοῦ εἰς τὰς καθυστερη-

* Πρβλ., ἐκτὸς τῆς εἰς τὴν προηγουμένην παράγραφον ἀναφερομένης βιβλιογραφίας, καὶ τὰ κάτωθι: Bellerby J. Economic Reconstruction, London 1943, Burchardt F. κ. ἄ., The Economics of Full Employment, Oxford 1945, Clark C., The conditions of Economic Progress, London 1940, Dechesne L., La localisation des diverses productions, Paris 1945, Dennison S., The Location of Industry and the Depressed Areas, New York 1939, Engländer O., «Standort» εἰς Handwörterbuch des Staatswissenschaften 4. Aufl., Lösch A., Die räumliche Ordnung der Wirtschaft, Jena 1940, Mandelbaum K., The Industrialisation of Backward Areas, Oxford 1945, McCormick, Problems of the Postwar World, London 1945, McLaughlin, Regional Problems of Industrialisation, εἰς «Economic Reconstruction» S. E. Harris. New York 1945, Political and Economic Planning, Economic Development in S. E. Europe, London 1945, Pol. and Econ. Plan., Report on the Location of Industry in Great Britain, London 1939, Wagemann E., Wirtschaftspolitische Strategie, Hamburg 1943, Williamson H., The Growth of the American Economy, New York 1946, U. S. National Resources Committee, The Structure of American Economy, Washington 1939, U. S. Nat. Res. Planning Board, Industrial Location and National Resources, Washington 1943, Κουβέλη Π., Ὁ τόπος ἐγκαταστάσεως τῶν βιομηχανιῶν Ἀθῆναι 1945, Βιομηχανικὰ δυνατότητες καὶ ἐνεργειακὴ πολιτικὴ ἐν Ἑλλάδι, Ἀθῆναι 1945, Ἀνασυγκρότησις καὶ ἐκβιομηχάνισις, Ἀθῆναι 1949.

μένας χώρας είναι ή δημιουργία διοικήσεως ικανής ν' αναλάβη τὸ ἔργον τοῦ προγραμματισμοῦ. Κατὰ τὸν ἐνδιάμεσον χρόνον, ή υπάρχουσα διοικήσις δὲν πρέπει νὰ φορτῶνεται μὲ ἔργα περισσότερα ἢ λεπτότερα ἐκεῖ, νὰν ποῦ εἶναι εἰς θέσιν πράγματι ν' αναλάβη.

Ἄλλ' εἶναι προφανής ή δυσχέρεια τῶν καθυστερημένων χωρῶν νὰ ὀργανώσουν τὰς ὑπηρεσίας τῶν ἄνευ ἐπιλύσεως τοῦ προβλήματος τῆς ἱκανοποιητικῆς ἀμοιβῆς τῶν. Καί ἐπειδὴ δὲν ἤμποροῦν νὰ ἐξεύρουν τὰς προσόδους ποῦ χρειάζονται, λόγῳ τῆς πτωχείας τῶν λαῶν τῶν, καταλήγουν εἰς τὸ νὰ περιορίζουν τὸ πρόβλημά τῶν εἰς τὴν λήψιν μέτρων πρὸς αὔξησιν τοῦ ἔθνικοῦ τῶν εἰσοδήματος—ὑπὸ τὴν ἔννοιαν δὲ ταύτην ὁ προγραμματισμὸς εἶναι πῶς ἀναγκαῖος εἰς τὰς καθυστερημένας χώρας. Διότι, ἐνῶ εἰς τὰς ἀνεπτυγμένας χώρας τὸ ἔθνικὸν εἰσόδημα αὐξάνει σταθερῶς ἀπὸ τῆς μιᾶς δεκαετίας εἰς τὴν ἄλλην καὶ ἄνευ οἰασδῆποτε κρατικῆς ἐπεμβάσεως εἰς τὴν οἰκονομικὴν ζωὴν, εἰς τὰς πλείστας τῶν καθυστερημένων χωρῶν σημειοῦται στασιμότης ἢ καὶ ὀπισθοδρόμησις, καὶ μία προοδευτικὴ κυβέρνησις ὀδηγεῖται κατ' ἀνάγκην εἰς τὴν ἀναζήτησιν τῶν προγραμμάτων ἐκείνων ποῦ ἤμποροῦν νὰ ἐξασφαλίσουν οἰκονομικὴν πρόοδον.

Ἡ οἰκονομικὴ ἐξέλιξις τῶν τελευταίων ἑκατονταετηρίδων ἀπέδειξεν ὅτι εἰς ἐλάχιστας μόνον περιπτώσεις ἢ οἰκονομικὴ πρόοδος ἐξητήθη ἐκ τῆς ἐντατικοποιήσεως τῆς γεωργικῆς καλλιέργειας. Πρὸς ἐξασφάλισιν ὀλονὲν μεγαλυτέρου εἰσοδήματος ἐκ τῆς αὐτῆς περιοχῆς, ἀπαιτεῖται ὀλονὲν ἐντατικωτέρα χρῆσις τῆς γῆς. Ὀλίγαι ὅμως γεωργικαὶ χώραι, ὅπως ἡ Δανία, ἠδυνήθησαν, χάρις εἰς τὴν ἰδιαιτέρως εὐνοϊκὴν τῶν θέσιν, νὰ διατηρήσουν τὸν αὐξανόμενον πληθυσμὸν τῶν ἐπὶ τῆς γραμμῆς τοῦ ὕψους τοῦ παγκοσμίου βιοτικοῦ ἐπιπέδου, ἀκολουθοῦσαι τὴν ἐντατικοποίησιν τῆς γεωργικῆς ἐκμεταλλεύσεως τῆς γῆς.

Γενικώτερον, ἡ οἰκονομικὴ πρόοδος ἐξαρτᾶται τελικῶς ἐκ τῆς ἐκβιομηχανίσεως, δηλ. τῆς ἀναπτύξεως τῆς λεγομένης «ἐργοστασιακῆς βιομηχανίας».

Πρὶν εἰσέλθωμεν ὅμως εἰς τὴν εἰδικωτέραν ἀνάπτυξιν τῶν προβλημάτων ἐκβιομηχανίσεως τῶν καθυστερημένων χωρῶν, πρέπει νὰ εἴπωμεν ὀλίγα τινὰ ἐπὶ τοῦ πληθυσμιακοῦ προβλήματος ποῦ ἀντιμετωπίζουν αὗται, καὶ τῶν ἐνδεχομένων διεξόδων ποῦ ἤμπορεῖ νὰ προσφέρῃ εἰς τοῦτο ἡ γεωργία.

Ὁ παράγων ποῦ δυσχεραίνει τὰ μέγιστα τὴν οἰκονομικὴν ἀνάπτυξιν τῶν καθυστερημένων περιοχῶν, εἶναι ὁ τρόπος κατὰ τὸν ὁποῖον ἡ ἀνάπτυξις τοῦ πληθυσμοῦ ἀνταποκρίνεται εἰς τὸ φυσικὸν περιβάλλον. Εἰς τὰς περιοχὰς τὰς ἀφιερωμένας εἰς τὴν καλλιέργειαν τῆς γῆς, ἀναπτύσσεται σχεδὸν πάντοτε πληθυσμιακὴ πίεσις, ποῦ ἐπιβραδύνει τὴν πρόοδον καὶ ἤμπορεῖ νὰ ὀδηγήσῃ εἰς φαῦλον κύκλον οἰκονομικῆς στασιμότητος καὶ πτωχείας. Οἱ ἀγροτικοὶ πληθυσμοὶ ἀναπαράγονται πολὺ ταχύτερον τῶν ἀστικῶν. Ὅταν δὲ ὁ πληθυσμὸς αὐξάνεται ταχύτερον τῶν εὐκαιριῶν οἰκονομικῆς δράσεως, ἀναπτύσσεται πληθυσμιακὴ πίεσις, καὶ ἐνίοτε συσσωρευμένη τοιαύτη.

Ἡ οἰκονομικὴ πρόοδος δυσχεραίνεται, ἐξ ἄλλου, ἔτι περαιτέρω ἐκ τῆς ἐπικρατοῦσης ποιότητος τοῦ πληθυσμοῦ, ἐφ' ὅσον εἶναι γνωστὸν ὅτι τὰ χαμηλὰ ἐπίπεδα διατροφῆς, περιθάλψεως, παιδείας καὶ ἐπαγγελματικῆς ἐκπαιδεύσεως δὲν διαμορφώνουν ἐργοδότας ἢ ἐργάτας τῶν εἰδῶν ἐκείνων πού ἔμπορουν ν' αὐξήσουν ταχέως τὴν ἀποδοτικότητα.

Αὐτὴ αὐτὴ ἡ μετανάστευσις—καὶ εἰς τὴν διαπίστωσιν ταύτην θὰ ἦτο εὐκόλον νὰ προβοῦν ἐκεῖνοι πού ἀπεφάσισαν παρ' ἡμῖν μὲ τόσην εὐκολίαν ν' ἀνοίξουν τὰς πύλας τῆς μεταναστεύσεως—ἐξασθενίζει οἰκονομικῶς τὸν πληθυσμόν, ἐφ' ὅσον οἱ μετανάσται προέρχονται ἐκ τῶν νεωτέρων καὶ παραγωγικωτέρων ἡλικιῶν καὶ ἡ συντήρησις τῶν γερόντων καὶ παιδιῶν σημαίνει μεγαλύτερον βᾶρος διὰ τοὺς ἐργαζομένους πού μένουσιν πίσω.

Ἔτσι, ἡ πληθυσμιακὴ πίεσις εἶναι ἐκείνη ἀκριβῶς πού δημιουργεῖ τὴν ἀδυναμίαν τῶν καθυστερημένων χωρῶν ὅπως ἐπιτύχουν τὴν αὐξήσιν τοῦ κατὰ κεφαλὴν εἰσοδήματός των ἐκ γεωργικῶν πηγῶν καὶ μόνον. Ἡ γνωστὴ ψαλλίς τῶν τιμῶν τῶν γεωργικῶν καὶ βιομηχανικῶν προϊόντων, ὅπως ἄλλωστε καὶ οἱ ὅροι τοῦ ἐμπορίου μεταξύ βιομηχανικῶν καὶ μὴ χωρῶν, ἀντανაკλοῦν τὴν χαμηλὴν ἀγοραστικὴν δύναμιν τοῦ μὴ βιομηχανικοῦ ἐργάτου καὶ τὰς δυσχερείας μετακινήσεώς του ἐκ τῆς γεωργικῆς εἰς τὴν βιομηχανικὴν ἀπασχόλησιν.

Ἀπὸ γενικωτέρας ἀπόψεως διεξόδων οἰκονομικῆς ἀναπτύξεως, ἕνα ἀπὸ τὰ δυσχερέστερα προβλήματα, πού ἀντιμετωπίζει συνήθως ὁ προγραμματισμὸς εἰς τὰς καθυστερημένας χώρας, εἶναι τὸ πρωτόγονον σύστημα γεωργίας — ἔλλειψις ἐπιστημονικῶν γνώσεων, ἀνεπάρκεια μηχανικοῦ ἐξοπλισμοῦ, κακὴ ὀργάνωσις τῆς ἀγορᾶς καὶ, πρὸ πάντων, ἀντιοικονομικῶς μικρὰ κλίμαξ καλλιέργειας. Κάθε μέσον θεραπείας εἶναι ἄχρηστον, χωρὶς τὸ ζωηρόν ἐνδιαφέρον καὶ τὸν ἐνθουσιασμόν καὶ τὴν θέλησιν τῶν γεωργῶν πρὸς ἀπόκτησιν νέων γνώσεων καὶ ἀνάπτυξιν νέων τρόπων ζωῆς.

Ἀλλὰ τὸ δυσκολώτερον πρόβλημα εἶναι ἡ φοβερὰ κατὰ τμησις τῆς γεωργικῆς ἰδιοκτησίας, τὴν ὁποίαν ὀφείλουν αἱ κυβερνήσεις νὰ ὑπερπληθύνουν, ἐὰν θέλουν νὰ ἐπιτύχουν τὰ πλεονεκτήματα τῆς παραγωγῆς εἰς μεγάλην κλίμακα.

Εἶναι γνωστὸν, ὅμως, ὅτι ἡ μορφή αὐτὴ ὀργανώσεως τῆς παραγωγῆς ἀπασχολεῖ ὀλιγωτέρους ἀνθρώπους ἀφ' ὅ,τι ἡ μικρὰ ἰδιοκτησία—καὶ κάτι γνωρίζομεν ἐπ' αὐτοῦ ἀπὸ τὴν ἰδικὴν μας πικρὰν πεῖραν—καὶ, συνεπῶς, ὅπου ὑπάρχει ἀγροτικὸς ὑπερπληθυσμὸς δὲν ἔμπορεῖ νὰ ἐπιχειρηθῇ ἀναμόρφωσις τῆς γεωργικῆς ἰδιοκτησίας καὶ ὀργάνωσις τῆς γεωργικῆς παραγωγῆς ἐπὶ συγχρονισμένων βάσεων, χωρὶς νὰ ληφθῇ πρόνοια ἐξευρέσεως ἄλλων, ἐκτὸς τῆς γεωργίας, διεξόδων ἀπασχολήσεως. Αὐτὸς εἶναι ἕνας πρόσθετος λόγος, διὰ τὸν ὁποῖον αἱ κυβερνήσεις τῶν καθυστερημένων χωρῶν εἶναι ὑποχρεωμένοι νὰ ἐντάξουν εἰς τὸ γεωργικόν των πρόγραμμα καὶ σχέδια ἐκβιομηχανίσεως.

2. Ἡ ἐκβιομηχάνισις τῶν καθυστερημένων χωρῶν.

α' — Ἀναγκαιότης καὶ δυσχέρεια ἐκβιομηχανίσεως.

Πέραν τῆς εἰδικῆς ταύτης ἀναγκαιότητος πρὸς ἀνάπτυξιν σχεδίων ἐκβιομηχανίσεως ὑπὸ τῶν καθυστερημένων χωρῶν ποῦ ἐπιδιώκουν τὴν οἰκονομικὴν τῶν πρῶτον, εἶναι γενικῶς παραδεκτὸν σήμερον ὅτι ἐξαρτᾶται αὕτη πρὸ πάντων ἐκ τῆς ἐκβιομηχανίσεως τῶν. Ἡ μέχρι τοῦδε ἐξέλιξις τῶν λαῶν τῆς γῆς πρὸς ἀνωτέρας μορφὰς παραγωγικῆς ὀργανώσεως, ἀποτελεῖ ἴσως τὸ πειστικώτερον ἐπιχείρημα, ἐξ ὧσων προβάλλονται ὑπὲρ τῆς ἀπόψεώς ταύτης.

Μία ἀπλῆ, οὕτως, ἐπισκόπησις τῆς οἰκονομικῆς ἱστορίας τῶν δύο τελευταίων αἰῶνων ἀποδεικνύει τὴν ὑπαρξιν στενῆς σχέσεως μεταξὺ ἐκβιομηχανίσεως καὶ ἐθνικοῦ εἰσοδήματος. Χῶραι μὲ ὑψηλὴν ἀναλογίαν ἀπασχολήσεως εἰς τὴν γεωργίαν, ἔχουν συνήθως χαμηλὸν κατὰ κεφαλὴν εἰσόδημα· ἐνῶ, ὅταν αὐξάνῃ ἡ ἀναλογία τῆς ἀπασχολήσεως εἰς τὴν βιομηχανίαν καὶ τοὺς ἄλλους δευτερογενεῖς κλάδους (ὅπως π.χ. τὰ δημόσια ἔργα), ὑψοῦται καὶ τὸ εἰσόδημα. Ἐκτὸς ἐλαχίστων ἐξαιρέσεων, ὁ μέσος βιομηχανικὸς ἐργάτης πραγματοποιεῖ μεγαλύτερον εἰσόδημα ἀφ' ὅ,τι ὁ γεωργικὸς.

Ἡ αὔξησις τῆς παραγωγῆς, οὕτω, καὶ τοῦ ἐθνικοῦ εἰσοδήματος, ἀποτελεῖ τὸν σκοπὸν τῆς ἐκβιομηχανίσεως μιᾶς χώρας. Εἰδικώτερον, ἡ ἐκβιομηχάνισις ἀποβλέπει εἰς τὴν μετατόπισιν τοῦ πληθυσμοῦ ἐκ τῆς γεωργικῆς εἰς τὴν βιομηχανικὴν ἀπασχόλησιν, τὴν διάνοξιν διεξόδων ἀπασχολήσεως πληθυσμιακῶν πλεονασμάτων καὶ τὴν αὔξησιν τῆς παραγωγικότητος τῆς ἐργασίας.

Τὸ ὅτι οἱ σκοποὶ οὗτοι εἶναι σχεδὸν ἀδύνατον νὰ ἐπιτευχθοῦν δι' οἰασθήποτε γεωργικῆς ἐντατικοποιήσεως, δὲν νομίζομεν ὅτι ἐπιδέχεται πολλὴν συζήτησιν. Δι' ἐκείνους, ὅμως, ποῦ διατηροῦν ἐνδεχομένως κάποιαν ἀμφιβολίαν ἐπ' αὐτοῦ, θὰ ἠθέλαμεν νὰ προσθέσωμεν τοῦτο μόνον:

Ἐνα σπουδαῖον πλεονέκτημα τῶν βιομηχανικῶν ἔναντι τῶν γεωργικῶν χωρῶν, βασιζέται ἐπὶ τοῦ γνωστοῦ «νόμου τοῦ Engel»: "Ὅταν οἱ ἄνθρωποι, δηλαδὴ, γίνωνται πλουσιώτεροι, αἱ δαπάναι τῶν διατροφῆς αὐξάνουν πολὺ ὀλιγώτερον παρὰ ἀναλογικῶς, ἢ, σύμφωνα μὲ τὴν νεωτέραν οἰκονομικὴν ὀρολογίαν, ἡ ἐλαστικότης τοῦ εἰσοδήματος διὰ ζήτησιν τροφίμων εἶναι μικροτέρα τῆς μονάδος.

Ἔτσι, ἡ δαπάνη τοῦ πλουσίου περιλαμβάνει μεγαλύτερον ποσοστὸν πληρωμῶν δι' ὑπηρεσίας καὶ βιομηχανικὴν παραγωγικὴν διαδικασίαν καὶ μικρότερον ποσοστὸν πληρωμῶν ἀναγομένων τελικῶς εἰς τὴν γεωργίαν, ἔναντι τῶν ἀντιστοίχων ποσοστῶν τῆς δαπάνης τοῦ πτωχοῦ.

Τοῦτο σημαίνει ὅτι, μὲ τὴν βελτίωσιν τοῦ παγκοσμίου βιοτικοῦ ἐπιπέδου, ἡ αὔξησις τῆς ζήτησεως γεωργικῶν προϊόντων δὲν παρακολουθεῖ τὴν αὔξησιν τοῦ εἰσοδήματος, πίπτει δὲ πολὺ περισσότερον ἀφ' ὅ,τι ὑψοῦται ἡ ζήτησις βιομηχανικῶν προϊόντων καὶ ἐμπορικῶν καὶ ἄλ-

λων ύπηρεσιών. Καί ἂν ἀκόμη ἡ τεχνική πρόοδος συνεχίζετο εἰς τὴν γεωργίαν μὲ τὸν αὐτὸν ρυθμὸν, μὲ τὸν ὁποῖον πραγματοποιεῖται εἰς τὴν βιομηχανίαν, καί τότε ἡ αὔξησις τῶν εὐκαιριῶν οἰκονομικῆς δράσεως εἰς τὰς γεωργικὰς χώρας θὰ ἦτο πολὺ κατωτέρα ἀφ' ὅ,τι εἰς τὰς βιομηχανικάς.

Ὅσον ἀναγκαίαν ὁμως διέξοδον ἀποτελεῖ διὰ τὰς καθυστερημένας χώρας ἡ ἐκβιομηχάνισις, τόσον εἶναι καὶ δυσχερῆς. Καὶ αἱ δυσχέρειαι φαίνονται πελώρια κατὰ τὰ πρῶτα στάδια τῆς ἐκβιομηχανίσεως.

Ἡ αὔξησις τῆς παραγωγικῆς ἰσχύος εἶναι μακρὰ διαδικασία, ποὺ ἐπεκτείνεται εἰς γενεὰς ὀλοκλήρους. Ἐκατὸν πενήκοντα ἔτη ἐχρειάσθησαν αἱ ἀνεπτυγμένοι χώροι διὰ νὰ φθάσουν εἰς τὰ σημερινὰ τῶν ἐπίπεδα παραγωγῆς—ἀνεπαρκῆ καθεαυτὰ διὰ νὰ ἱκανοποιήσουν τὰς φιλοδοξίας τῶν λαῶν τῶν. Τὰ πρῶτα δὲ στάδια ἀναπτύξεως εἶναι ἀκριβῶς τὰ δυσκολώτερα καὶ δαπανηρότερα, λόγῳ τῶν μεγάλων ἐπενδύσεων αἱ ὁποῖαι ἀπαιτοῦνται εἰς τὰς λεγομένας «βασικὰς ὑπηρεσίας», καὶ τῆς ἀνάγκης ἐξασφαλίσεως, εἰς τὰς δημοκρατικὰς χώρας τουλάχιστον, ἑνὸς ἐλάχιστου ὀρίου κοινωνικῶν ὑπηρεσιῶν, παραλλήλως πρὸς τὰ καθαυτὸ παραγωγικὰ προγράμματα, ἵνα ἐξασφαλισθῇ ἡ λαϊκὴ ὑποστήριξις τῶν τελευταίων τούτων.

Ἄλλ' εἰδικώτερον, ἡ ἐκβιομηχάνισις τῶν καθυστερημένων χωρῶν ἀποτελεῖ ἐξαιρετικῶς πολὺπλοκον καὶ δαπανηρὰν διαδικασίαν. Κεφάλαιον, πρῶται ὕλαι, εἰδικευμένη ἐργασία, εὐκολία μεταφορᾶς, ἐνέργεια καὶ ἐπιχειρηματικὴ ἱκανότης εἶναι μερικαὶ ἀπὸ τὰς βασικὰς προϋποθέσεις ποὺ πρέπει νὰ ἐξασφαλισθοῦν διὰ νὰ προχωρήσῃ ἡ ἐκβιομηχάνισις.

Ὁ τόπος ἐγκαταστάσεως ἑνὸς νέου ἐργοστασίου προσδιορίζεται βασικῶς ἐκ τῶν εὐκολιῶν μεταφορᾶς ὑλικῶν ἐξ ἄλλων τόπων, αἱ ὁποῖαι ἀποτελοῦν, ὡς γνωστόν, ὀλιγώτερον σημαντικὸν συντελεστὴν διὰ τὴν γεωργίαν καὶ τοὺς ἄλλους κλάδους πρωτογενοῦς παραγωγῆς. Διὰ μεγάλας καὶ ἀποδοτικὰς ἐγκαταστάσεις, ποὺ νὰ ἤμποροῦν νὰ ἀνταγωνισθοῦν τὰς τῶν πλέον ἐκβιομηχανισμένων χωρῶν, ἡ ἐξασφάλισις ἱκανοποιητικῶν εὐκολιῶν μεταφορᾶς ἀποτελεῖ ἀναγκαίαν προϋπόθεσιν διὰ τὴν συγκέντρωσιν ἐπαρκῶν ὑλικῶν εἰς ἓνα τόπον.

Πραιτέρω, αἱ κεφαλαιακαὶ ἀνάγκαι τῆς βιομηχανίας εἶναι πολὺ μεγάλαι, ἐν συγκρίσει πρὸς τὰς τῆς γεωργίας, ἀπαιτοῦνται δὲ πλεῖστα ὄσα εἶδη εἰδικευμένης ἐργασίας καὶ ἐπιχειρηματικότητος. Ἀπὸ τῆς ἀπόψεως ταύτης, ὁ ρυθμὸς τῆς ἐκβιομηχανίσεως τῶν καθυστερημένων περιοχῶν ἐξαρτᾶται, εἰς μεγάλην ἔκτασιν, ἐκ τῆς εὐκινησίας τοῦ κεφαλαίου, τῆς ἐπιχειρηματικότητος καί, ἐνίοτε, καὶ τῆς εἰδικευμένης ἐργασίας ἐκ τῶν ἤδη ἐκβιομηχανισμένων περιοχῶν.

Ὅταν αἱ καθυστερημένοι χώροι κατέχουν πλουσίους φυσικοὺς πόρους, διαθέτουν ἀναμφισβήτητα ἓνα μεγάλο πλεονέκτημα δι' ἐκβιομηχάνισιν. Δὲν ὑπάρχει χώρα, ὁμως, ποὺ νὰ μὴ ἔχη κάποιαν ἑλλειψιν βασικοῦ πόρου ὅπως ἄνθρακος, σιδήρου, πετρελαίου ἢ ἄλλης βασικῆς πρώτης ὕ-

λης. Αἱ ἐλλείψεις, ὅμως, εὐκολιῶν μεταφορᾶς καὶ πηγῶν ἐνεργείας, ἀποτελοῦν, ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον, τὰ σοβαρώτερα ἐμπόδια, μολονότι καὶ αὐτὰ θὰ ἦτο εὐκολον νὰ ὑπερπηδηθοῦν ἂν διατιθενταὶ ἐπαρκῆ κεφάλαια. Ἔτσι, πολλοὶ χῶροι φαίνεται ν' ἀντιμετωπίζουσι ἀνυπέρβλητα ἐμπόδια εἰς τὴν προσπάθειάν των νὰ φθάσουσι ἕνα προχωρημένον στάδιον βιομηχανικῆς ἀναπτύξεως. Καὶ ὅταν ἡ πίεσις τοῦ πληθυσμοῦ ἐπὶ τῶν φυσικῶν πόρων εἶναι μεγάλη, τὸ μαλθουσιανὸν φάντασμα ἠμπορεῖ ν' ἀποδιωχθῆ μόνον δι' ἐλέγχου τοῦ πληθυσμοῦ, μεταναστεύσεως καὶ ἐκβιομηχανίσεως — διὰ δύο ἢ καὶ τῶν τριῶν τούτων μέσων. Ἄλλὰ, καὶ τὸ τελευταῖον τοῦτο μέσον, εἶναι πιθανόν, ὅταν ἡ πληθυσμιακὴ πίεσις εἶναι μεγάλη, νὰ μὴ ἀρκῆ, αὐτὸ καὶ μόνον.

Αὕτη ὅμως αὕτη ἡ ἐκβιομηχάνισις εἶναι μακρὰ διαδικασία, ποὺ δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ συντελεθῆται βέβαια, οὔτε καὶ συντελεσθῆ εἰς καμίαν ἐκ τῶν βιομηχανικῶν χωρῶν, ἀπὸ τῆς μιᾶς ἡμέρας εἰς τὴν ἄλλην. Εἰς τὰς Ἡνωμένας Πολιτείας ἐχρειάσθησαν 50 ἔτη διὰ νὰ μειωθῆ ἀπὸ 47,40ο εἰς 26,30ο τὸ ποσοστὸν τοῦ γεωργικῶς ἀπασχολουμένου πληθυσμοῦ. Εἰς τὴν Σουηδίαν 46 ἔτη διὰ τὴν μείωσιν τοῦ αὐτοῦ ποσοστοῦ ἀπὸ 50ο εἰς 31ο, καὶ εἰς τὴν Δανίαν 40 ἔτη δι' ὑποβιβασμὸν ἀπὸ 41ο εἰς 31ο. Εἶναι δὲ ἀξιοσημείωτον, ὅτι εἰς τὰς Ἡνωμένας Πολιτείας παρῆλθεν ὀλοκληρὸς 30ετία μέχρις ὅτου καταστῆ δυνατὴ ἡ ἐξισορρόπησις τῶν δύο κλάδων, γεωργίας καὶ βιομηχανίας, ὡς πηγῶν δημιουργίας τοῦ ἐθνικοῦ εἰσοδήματος τῆς χώρας ταύτης.

Ἄλλὰ ὑπάρχει, ἀντιστρόφως, καὶ τὸ ρωσικὸν παράδειγμα. Διότι ἡ Σοβιετικὴ Ρωσία ἐπέτυχε, πράγματι, τὴν μετάβασίν της ἀπὸ τοῦ γεωργικοῦ εἰς τὸ πλήρως ἐκβιομηχανισμένον κράτος ἐντὸς κλάσματος μόνον τοῦ χρόνου τὸν ὁποῖον ἐχρειάσθησαν πρὸς τοῦτο ἄλλα βιομηχανικὰ κράτη.

Ἄλλ' ἡ ἐκβιομηχάνισις αὕτη τῆς Σοβιετικῆς Ρωσίας εἶναι κάτι ποὺ γίνεται μιὰ φορὰ καὶ ἠγοράσθη πολὺ ἀκριβὰ, μὲ τὰς πελωρίας θυσίας τοῦ ρωσικοῦ λαοῦ. Ἐκεῖνοι, ποὺ θὰ ἤθελαν ν' ἀκολουθήσουσι, κατὰ κάποιον τρόπον, τὰ ἴχνη τῶν Ρώσων προγραμματιστῶν, θὰ πρέπη νὰ ἔχουσι ἐπίσης ὑπ' ὄψει των ὅτι αἱ ἐπιτεύξεις ὑπῆρξαν ἐκεῖ τὸ ἀποτέλεσμα ἐν μέρει μὲν τοῦ ἐξαναγκασμοῦ ἀνδρῶν καὶ γυναικῶν νὰ ἐργασθοῦν εἰς τὰ ἐργοστάσια καὶ ἐν μέρει τῆς καταστρώσεως ὀλοκληρωτικῶν προγραμμάτων, διὰ τῶν ὁποίων ὑπεχρεοῦντο οἱ ἐργάται καὶ ὑπάλληλοι νὰ μοχθοῦν ἐπὶ ἀτελειώτους ὥρας καὶ κατηθύνετο μεγάλη ἀναλογία τῶν καρπῶν τῆς ἐργασίας των πρὸς σχηματισμὸν κεφαλαίου καὶ συντήρησιν εὐρυτάτης γραφειοκρατίας.

β' — Στάδια ἐκβιομηχανίσεως.

Παρὰ τὴν ἀτελειώτον σχεδὸν ποικιλίαν πόρων καὶ συνθηκῶν τῶν διαφόρων χωρῶν, ἡ διαδικασία τῆς ἐκβιομηχανίσεως ἀκολουθεῖ γενικῶς ὀρισμένης προδιαγεγραμμένης γραμμᾶς. Ἐνῶ, οὕτως, οἱ διαθέσιμοι πόροι διαγράφουσι τὰς μεγάλας φυσικὰς γραμμὰς τῆς ἐκβιομηχανίσεως,

ή δημογραφική πίεσις και τὸ διαθέσιμον δυναμικὸν ἐργασίας, ὡς και τὸ ὑφιστάμενον ἐπίπεδον καταναλώσεως, διαγράφουν τὰς οἰκονομικὰς, οὕτως εἰπεῖν, γραμμὰς τῆς ἐκβιομηχανίσεως.

Ἔτσι, τὰ πρῶτα βήματα πρὸς τὴν ἐκβιομηχανίσειν μιᾶς περιοχῆς, εἰδικευμένης πρότερον ἐπὶ τῆς γραμμῆς ἐκτακτικῆς γεωργικῆς παραγωγῆς, εἶναι ἡ παραγωγή τροφίμων, ἡ ἐπεξεργασία τοῦ ξύλου και ἡ κατασκευὴ ὑφαντουργικῶν ἰνῶν. Ἡ παραγωγή τῶν προϊόντων τούτων δὲν ἀπαιτεῖ, διὰ τοὺς ἀπλουστέρους τύπους των, ἐκτάκτως εἰδικευμένην ἐργασίαν, και βασιζεται ἀμέσως ἐπὶ τῶν προϊόντων τῆς πρωτογενοῦς παραγωγῆς.

Ἄλλῃ ἡ πρωτόγονος ἐπεξεργασία τῶν πρῶτων ὑλῶν, τῶν ἐκτακτικῶς ἤδη παραγομένων ἐντὸς τῆς χώρας, δὲν ἀπαλύνει και πολὺ τὴν πληθυσμιακὴν πίεσιν ἐπὶ τῶν καλλιεργουμένων γαιῶν. Ἡ μεγαλύτερα ἐπέκτασις τῆς ἱκανότητος μιᾶς χώρας, ὅπως συντηρήσῃ τὸν αὐξανόμενον πληθυσμὸν τῆς, ἐξαρτᾶται :

α) ἐκ τῆς ἀξιοποιήσεως τῶν ἐντακτικῶς παραγομένων ἐγχωρίων ὑλῶν ὑπὸ βιομηχανιῶν προσηνατολισμένων πρὸς οἰασθῆποτε ὀρυκτὰς και ἐνεργειακὰς πηγὰς ποὺ κατέχει ἡ χώρα αὕτη, και

β) ἐκ τῆς δυνατότητος κατεργασίας εισαγομένων ὑλῶν, μέσῳ παραγωγικῶν σταδίων τὰ ὁποῖα εἶναι ἀρκετὰ ἐξειλιγμένα, ὥστε αἱ δαπάναι μεταφορᾶς νὰ εἶναι ἀσήμαντοι ἐν σχέσει πρὸς τὰ πλεονεκτήματα κόστους βιομηχανοποιήσεως ποὺ κατέχει ἡ χώρα.

Και κατὰ τὸ πρῶτον, ὅμως, τοῦτο στάδιον ἐκβιομηχανίσεως, καθ' ὃ ἀναπτύσσονται βιομηχανία καταναλωτικῶν ἰδία ἀγαθῶν, ὅπως και κατὰ τὰ μεταγενέστερα ἄλλωστε, αἱ δυσχέρειαι ἀπὸ τῆς πλευρᾶς ἐλλείψεως κεφαλαίου και καταναλώσεως, δὲν εἶναι ἀσήμαντοι. Μὲ τὰ προβλήματα ποὺ δημιουργεῖ ἡ ἔλλειψις κεφαλαίου, θ' ἀσχοληθῶμεν εἰς ἐπομένην παράγραφον. Εἰς τὸ σημεῖον τοῦτο, ἐπιθυμοῦμεν νὰ τονίσωμεν ὅτι τὸ πρῶτον ἐμπόδιον, ποὺ πρέπει νὰ ὑπερπηδηθῇ κατὰ τὴν ἐκβιομηχανίσειν τῶν καθυστερημένων χωρῶν, εἶναι ἡ ἔλλειψις ἐνεργοῦ ζήτησεως, ποὺ ἀποτελεῖ ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον τὸ μεγαλύτερον ἐμπόδιον, εἰς τὰς χώρας ταύτας, διὰ τὴν ἴδρυσιν βιομηχανιῶν ἐπὶ μεγάλης κλίμακος ἐργασιῶν. Νέαι βιομηχανικαὶ ἐπιχειρήσεις θὰ εἶχον ἰδρυθῆ εἰς ταύτας, μὲ τὴν βοήθειαν πιθανῶς ξένου κεφαλαίου, ἐὰν ὑπῆρχον ἐπικερδεῖς διέξοδοι ἀγορᾶς.

Ἔτσι, διὰ νὰ ἐπανέλθωμεν εἰς τὰ στάδια ἐκβιομηχανίσεως, οἱ ὀρυκτοὶ και ἐνεργειακοὶ πόροι τῆς χώρας ἀποκτοῦν ἀποφασιστικὴν σπουδαιότητα κατὰ τὴν προσπάθειαν ἀναπτύξεως τῶν καθυστερημένων περιοχῶν, μὲ πληθυσμιακὴν πίεσιν, πρὸς ὑψηλότερα ἐπίπεδα εἰσοδήματος. Εἰδικωτέραν δὲ σημασίαν ἔχουν, κατὰ τὸ παρὸν στάδιον ἐξελίξεως τῆς τεχνικῆς, αἱ πηγαὶ ἐνεργείας και τὰ κοιτάσματα μεταλλευμάτων, και μάλιστα σιδήρου.

Τὸ δεύτερον, οὕτω, στάδιον ἐκβιομηχανίσεως τῶν χωρῶν ποὺ διαθέτουν οἰκονομικῶς χρησιμοποιησίμους ὀρυκτοὺς πόρους, ἀποτελεῖ ἡ ἀνάπτυξις βιομηχανιῶν τήξεως, ἐξευγενισμοῦ και ἐπεξεργασίας μετάλλων διύλιστηρίων πετρελαίου, χημικῶν βιομηχανιῶν, βασιζομένων κυρίως ἐπὶ τοῦ ἀνθρακος, τοῦ πετρελαίου, τοῦ ἄλατος και διαφόρων ὀρυκτῶν, και

βιομηχανιών ύαλου και κεραμεικῶν ειδῶν. "Οπου διατίθεται εὐθηνή ὑδροηλεκτρικὴ ἐνέργεια, εἶναι δυνατὴ ἢ ἀνάπτυξις βιομηχανιῶν ἀπαιτουσῶν μεγάλας ποσότητας εὐθηνῆς ἐνεργείας, ὅπως ὁ ἐξευγενισμὸς μὴ σιδηρούχων μετάλλων, σιδηροκραμάτων και ειδικῶν χαλύβων, ὡς και ἡ παραγωγή ἠλεκτροχημικῶν τινων προϊόντων κλπ. (*).

"Ὅσον ἀφορᾷ τὰς βιομηχανίας, τὰς βασιζομένας ἐπὶ εἰσαγομένων ὕλων ἢ ἐπὶ ὕλων ἐπὶ τῶν ὁποίων ἡ χώρα δὲν παρουσιάζει εἰδικόν τι πλεονέκτημα, ἢ μόνη δυνατὴ βᾶσις ἀναπτύξεως εἶναι ὁ εὐνοϊκὸς συντελεστὴς κόστους βιομηχανοποιήσεως. Ὁ ὑπερπληθυσμὸς τῶν χωρῶν, ἢ ἐκβιομηχάνισις τῶν ὁποίων ἐπεβραδύνθη δι' οἰονδήποτε λόγον, προσφέρει ἓνα πλεονέκτημα ἀνταγωνισμοῦ, ποῦ συνίσταται εἰς τὰ χαμηλὰ ἡμερομίσθια. Μεταξὺ τῶν τύπων βιομηχανιῶν μὲ τὰς ὁποίας αἱ χώραι αὐταὶ ἡμποροῦν ν' ἀρχίσουν ἐπιτυχῶς, περιλαμβάνονται ἐκεῖναι ποῦ ἀπαιτοῦν πολλὴν ἐργασίαν, ἀλλ' ὄχι πολλὴν εἰδικευμένην τοιαύτην, και εἰς τὰς ὁποίας τὰ ἐξοδα μεταφορᾶς εἰς μεγάλας ἀποστάσεις εἶναι μικρὰ ἐν συγκρίσει πρὸς τὸ κόστος παραγωγῆς. Οἱ ἀπλούστεροι κλάδοι ὑφαντουργικῆς βιομηχανίας και βιομηχανίας ἐνδυμάτων και ὑποδημάτων ἐκπληροῦν τὰς προϋποθέσεις ταύτας. Ἔτσι, κάθε χώρα, νέα διὰ τὰς βιομηχανίας ταύτας, ἀρχίζει μὲ τοὺς ἀπλουστέρους και εὐθηνότερους τύπους προϊόντος, διὰ νὰ προχωρήσῃ βαθμηδὸν πρὸς τοὺς τύπους ποῦ ἀπαιτοῦν περισσοτέραν εἰδικευμένην ἐργασίαν.

Τόσον κατὰ τὸ πρῶτον, ὅμως, ὅσον και κατὰ τὸ δεύτερον στάδιον ἐκβιομηχανίσεως, ὁ προγραμματισμὸς ἔχει ν' ἀντιμετώπισῃ ἓνα σπουδαιότατον πρόβλημα: Τὸ πρόβλημα τῆς προτεραιότητος ἀναπτύξεως τῶν σχεδιαζομένων βιομηχανιῶν. Ποῖα λοιπὸν τὰ κριτήρια τῆς προτεραιότητος τῶν πρὸς ἀνάπτυξιν βιομηχανιῶν;

Ἡ μέχρι τοῦδε πείρα τῆς ἐκβιομηχανίσεως τῶν καθυστερημένων χωρῶν, ἀλλὰ και ἡ ἰδικὴ μας πείρα, συνηγοροῦν, νομίζομεν, ὑπὲρ τοῦ κριτηρίου τῆς ταχυτέρας ἀνεξαρτητοποιήσεως τῆς χώρας ἀπὸ τοῦ ἐξωτερικοῦ δανεισμοῦ και ἀπὸ τῆς πιέσεως τῆς προκαλουμένης ἐκ τῆς ἐλλείψεως συναλλάγματος. Ὁ ταχύτερος δρόμος πρὸς τὸ τέλος τοῦτο εἶναι ὁ προγραμματισμὸς τῶν νέων ἐπενδύσεων κατὰ τοιοῦτον τρόπον ὥστε νὰ καθίσταται ταχύτερα ἢ παραγωγικὴ τῶν ἀπόδοσις και νὰ ἀυξάνονται διὰ τῶν προϊόντων τῶν αἱ ἐξαγωγαὶ ἢ νὰ περιορίζονται αἱ εἰσαγωγαί.

"Ἔτσι, αἱ ἐξαγωγικαὶ βιομηχανίαὶ τοποθετοῦνται εἰς τὴν πρώτην σειρὰν προτεραιότητος. Κατόπιν ἔρχονται οἱ διάφοροι κλάδοι παραγωγῆς τροφίμων, ἢ ἀνάπτυξις τῶν ὁποίων, και μάλιστα τῶν ἐκ τούτων ταχυτέρας ἀποδόσεως, εἶναι ἐπιβεβλημένη εἰς τὰς καθυστερημένας χώρας, ὅπου ἡ παραγωγή εἶναι χαμηλὴ, ἐν μέρει διότι οἱ ἄνθρωποι ὑποσιτίζονται ἢ διαιτῶνται κακῶς.

(*) Πρβλ. περὶ αὐτοῦ ἐν ἐκτάσει τὴν μελέτην μας «Βιομηχανικαὶ δυνατότητες και ἐνεργειακὴ πολιτικὴ ἐν Ἑλλάδι», Ἀθήναι 1945, σελ. 22 κ. ἔφ.

γ'—Πολιτική ἐπὶ τοῦ τόπου ἐγκαταστάσεως.

Ἐνα εἰδικὸν ἄλλ' ἐξ ἴσου σημαντικὸν πρόβλημα, πού ἀνακύπτει κατὰ τὸν προγραμματισμὸν τῆς ἐκβιομηχανίσεως τῶν καθυστερημένων χωρῶν, εἶναι ἡ χωροταξικὴ κατανομὴ τῶν ὑπὸ ἀνάπτυξιν βιομηχανιῶν εἰς τὰς διαφόρους περιοχὰς τῆς χώρας. Ἡ ἐκλογὴ τοῦ καταλληλοτέρου τόπου ἐγκαταστάσεως μιᾶς βιομηχανίας δὲν συμβάλλει μόνον εἰς τὴν ἐξασφάλισιν τοῦ optimum τῆς ἐκμεταλλεύσεως ταύτης, ἀλλ' ἀποτελεῖ ἕν ἐκ τῶν κυριωτέρων, εἰς χεῖρας τῶν προγραμματιστῶν, μέσων, ὅπως ἐπιτύχουν τὴν σύμμετρον οἰκονομικὴν ἄνθησιν ὅλων τῶν περιοχῶν τῆς χώρας.

Ἡ σημασία τῆς πολιτικῆς ἐπὶ τοῦ τόπου ἐγκαταστάσεως τῆς βιομηχανικῆς παραγωγῆς—τόσον ἀγνοηθεῖσα, δυστυχῶς, εἰς τὴν χώραν μας—δὲν χρειάζεται ἴσως νὰ τονισθῇ. Ἀρκεῖ νὰ εἴπωμεν ὅτι τὸ πρόβλημα τῆς οἰκονομικῆς ἀναπτύξεως δὲν πρέπει νὰ ἐξετάζεται μόνον καθ' ὅ,τι ἀφορᾷ μίαν χώραν ἐν τῷ συνόλῳ τῆς. Πρέπει νὰ ἐξετάζεται, μὲ τὴν αὐτὴν προσοχὴν, καὶ καθ' ὅ,τι ἀφορᾷ τὴν ἀνάπτυξιν τῶν καθ' ἕκαστον περιοχῶν τῆς. Καθυστερήσεις περιοχῶν ἐμφανίζονται καὶ ἐντὸς μιᾶς καὶ τῆς αὐτῆς χώρας, ἔστω καὶ ἀνεπτυγμένης. Ὅπου ἡ ἀνάπτυξις ἐντατικώτερας καὶ ἀποδοτικώτερας παραγωγῆς ἔχει σταματήσει, ἡ ἀνικανότης ἤμπορεῖ πολὺ εὐκόλα νὰ γίνῃ χρονία. Χαμηλὴ δὲ παραγωγικότης καὶ πληθυσμιακὴ πίεσις εἰς τινὰ καθυστερημένην περιοχὴν, ἐνοῦνται εἰς φαῦλον κύκλον, πού εἶναι πολὺ δύσκολον νὰ διασπασθῇ.

Ὡς γενικῶς παραδεκτοὶ σκοποὶ τῆς πολιτικῆς τοῦ τόπου ἐγκαταστάσεως, τίθενται ἡ πλήρης καὶ συνεχὴς χρησιμοποίησις τῶν συντελεστῶν τῆς παραγωγῆς, ἡ ἐξασφάλισις ἀνεκτοῦ ἐπιπέδου ζωῆς καὶ ὄρων ἐργασίας εἰς ἐκάστην περιοχὴν, ἡ ἀτομικὴ οἰκονομικὴ ἐξασφάλισις, ἡ ποιικιλία εὐκαιριῶν οἰκονομικῆς δράσεως, ἡ ἐθνικὴ ἀσφάλεια καὶ ἡ ταχεῖα οἰκονομικὴ πρόοδος. Εἶναι φανερόν ὅτι δὲν ἤμποροῦν νὰ τεθοῦν εἰς πλήρη καὶ ταυτόχρονον ἐφαρμογὴν ὅλοι οἱ σκοποὶ οὗτοι. Ἡ διάφορος προτεραιότης, πού δίδεται εἰς ἐκάστην τῶν ἐπιδιώξεων τούτων, ἐξαρτᾶται ἐκ τῆς εἰδικῆς πολιτικῆς τὴν ὁποῖαν ἐπιδιώκει ἐκάστη χώρα.

Οὕτως, ὁ προγραμματισμὸς τοῦ τόπου ἐγκαταστάσεως τῶν βιομηχανιῶν ἤμπορεῖ νὰ περιλαμβάνῃ οἰονδήποτε τῶν ἐξῆς σκοπῶν :

α) Τὴν αὔξησιν τῆς συνολικῆς παραγωγικῆς δραστηριότητος ἢ τοῦ συνολικοῦ εἰσοδήματος τῆς περιοχῆς.

β) Τὴν δημιουργίαν καλυτέρου συνδυασμοῦ δραστηριοτήτων ἐν τῇ περιοχῇ. Παράδειγμα, ἡ ἐκλεκτικὴ ἐνθάρρυνσις νέων βιομηχανιῶν πού θὰ ἀπασχολήσουν μὴ ἀπασχολουμένας πρότερον ομάδας τῆς ἐργατικῆς δύναμews τῆς περιοχῆς.

γ) Τὴν βελτιώσιν τῶν κατὰ χώραν διευθετήσεων ἐν τῇ περιοχῇ, ὡς ἡ δημιουργία βιομηχανικῶν ζωνῶν.

δ) Τὴν βελτιώσιν τῶν μεθόδων ἐκλογῆς τόπου ἐγκαταστάσεως καὶ ἀλλαγῆς αὐτοῦ.

Ἡ ἀποτελεσματικότης, ὅμως, τῶν μέτρων ἐλέγχου τοῦ τόπου ἐγκα-

ταστάσεως, εξαρτᾶται, εἰς μεγάλην ἔκτασιν, ἐκ τῆς φάσεως τοῦ οἰκονομικοῦ κύκλου καθ' ἣν ταῦτα ἐφαρμόζονται. Μερικὰ ἐκ τῶν μέτρων τούτων νοοῦνται μόνον εἰς περιόδους αὐξήσεως τῆς ἀπασχολήσεως καὶ ἐνεργοῦ ἐπενδύσεως κεφαλαίου· ἄλλα εἶναι κατάλληλα διὰ τὴν κατιοῦσαν περίοδον τοῦ κύκλου. Ἡ κατάλληλος, ὅθεν, χρονικὴ διαβάθμισις τῶν ἐλέγχων τούτων, ἀποτελεῖ σοβαρωτάτην ἄποψιν τῆς πολιτικῆς ἐπὶ τοῦ τόπου ἐγκαταστάσεως καὶ τοῦ προγραμματισμοῦ.

Ἡ πολιτικὴ διὰ τὴν μετατόπισιν τῶν βιομηχανιῶν ἀνάγεται ὄχι τὸσον εἰς τὴν μετατόπισιν ὑπάρχοντος παραγωγικοῦ ἐξοπλισμοῦ, ὅσον εἰς τὸν καθορισμὸν διαφορικῶν ποσοστῶν νέων ἐπενδύσεων εἰς τὰς διαφόρους περιοχὰς τῆς χώρας. Κατὰ τὴν κατιοῦσαν περίοδον τοῦ κύκλου ἀνακόπτεται ἡ δημιουργία παραγωγικῶν εὐχερειῶν. Συνεπῶς, μέτρα μακρᾶς πνοῆς, ἀποβλέποντα εἰς τὴν καλυτέραν κατανομὴν τῶν εὐκαιριῶν ἀπασχολήσεως, εἶναι ἀποτελεσματικὰ μόνον εἰς περιόδους ὅπου λαμβάνουν χώραν πολλαὶ ἰδιωτικαὶ ἐπενδύσεις.

Ἐξ ἄλλου, ὅταν ἀκολουθῆται πρόγραμμα ἀντικυκλικῶν δημοσίων ἔργων, ἡ κρατικὴ πολιτικὴ μεταφράζεται εἰς δρᾶσιν κατὰ τὴν κατιοῦσαν περίοδον τοῦ κύκλου. Μερικὰ τῶν ἔργων τούτων θὰ ὑποβοηθήσουν κατόπιν τὸν προσανατολισμὸν τῶν ἰδιωτικῶν ἐπενδύσεων κατὰ τὴν ἀκολουθοῦσαν περίοδον. Αἱ ὑδροηλεκτρικαὶ ἐκμεταλλεύσεις καὶ ἡ ἀνάπτυξις τῶν συγκοινωνιῶν ἔχουν εἰδικὴν σπουδαιότητα πρὸς τὴν κατεύθυνσιν ταύτην.

Ἡ κινήσις τῶν ἀγροτικῶν πληθυσμῶν πρὸς τὰ ἀστικά κέντρα διαφέρει, κατὰ τὰς περιόδους τοῦ κύκλου. Ποικίλλει ἐπίσης, ἀναλόγως τῆς καταστάσεως τῆς ἀστικῆς ἀπασχολήσεως, προσεγγίζουσα τὸ ὑψηλότερον σημεῖον τῆς κατὰ τὰς περιόδους αἰχμῆς τῆς βιομηχανικῆς δραστηριότητος.

Ἐκ τούτου προκύπτει ὅτι ἡ πολιτικὴ ἐπὶ τοῦ τόπου ἐγκαταστάσεως τῶν βιομηχανιῶν εἶναι ἀποτελεσματικωτέρα κατὰ τὰς περιόδους ὑψηλῆς ἢ, τοῦλάχιστον, αὐξανομένης ἀπασχολήσεως, ὅταν οἱ κίνδυνοι τῶν μετακινουμένων πληθυσμῶν εἶναι ἐλάχιστοι καὶ ὅταν ἡ κατανομὴ τῶν εὐκαιριῶν ἀπασχολήσεως διαγράφη καὶ τὰς κατευθύνσεις τῆς μελλοντικῆς ἐξελιξεως. Ἡ μετακίνησις τοῦ πληθυσμοῦ κατὰ τὴν κατιοῦσαν περίοδον τοῦ κύκλου σημαίνει κατ' ἀνάγκην ἀναζήτησιν ἐνὸς προσωρινοῦ καταφυγίου, ποῦ ἀνευρίσκεται χαρακτηριστικῶς εἰς τὰς ὀριακὰς καὶ ὑποοριακὰς ἀγροτικὰς περιοχὰς. Αὐτὰ ὡς πρὸς τὸ γενικὸν πλαίσιον ἐντὸς τοῦ ὁποῦοῦ πρέπει νὰ κινήται ἡ πολιτικὴ ἐπὶ τοῦ τόπου ἐγκαταστάσεως.

Εἰς τὴν ἐφαρμογὴν τῆς, ἡ πολιτικὴ αὕτη πρέπει νὰ εἶναι πολὺ ἐκλεκτικὴ. Δοθέντος ὅτι αἱ διάφοροι βιομηχανίαι ποικίλλουν μεγάλως, ἀπὸ ἀπόψεως εὐαισθησίας ἐγκαταστάσεως, ἐναντι τῶν δυνατῶν ἐλέγχων, καὶ ἀπὸ ἀπόψεως ἐπιρροῆς τὴν ὁποίαν ἀσκοῦν καὶ ἐπὶ τῶν ἄλλων βιομηχανιῶν, ἡ πολιτικὴ ἐπὶ τοῦ τόπου ἐγκαταστάσεως πρέπει νὰ συγκεντροῦται εἰς μίαν προσεκτικῶς διαλεγμένην ὁμάδα βιομηχανιῶν.

Γενικῶς δύναται νὰ λεχθῆι ὅτι μεταλλευτικαὶ καὶ βιομηχανικαὶ ἐκμεταλλεύσεις, προσηνατολισμένοι πρὸς εἰδικὰς πρώτας ὕλας ἢ εἰδικούς τύπους ἐργασίας ἢ ὑδατικά ἐφόδια ἢ ἄλλας ὑπηρεσίας, καὶ εἰδικῶς ἐκεῖ-

ναι πού άντλοϋν μεγάλα πλεονεκτήματα έκ τής συγκεντρώσεως ή τής όργανώσεως εις μεγάλην κλίμακα, προσφέρουν μικρόν πεδίον έκλογής ή έλέγχου τής γεωγραφικής των κατανομής, χωρίς μεγάλην έπιβάρυνσιν τοϋ κόστους. Εις τó άλλο άκρον, κλάδοι προσηνατολισμένοι πρós τήν κατανάλωσιν, άκολουθοϋν σχεδόν αύτομάτως τás μετατοπίσεις τοϋ πληθυσμοϋ και τοϋ εισοδήματος και συνεπώς δέν άποτελοϋν εύκολον πεδίον δράσεως.

Μέ τó αύτό κριτήριο κρινομένη, άποκλείεται κάθε βιομηχανία «ύποτελής», άπό άπόψεως τόπου έγκαταστάσεως, δηλ. έξαρτωμένη έξ άλλης. Έξ άλλου, βιομηχανίαί με ύψηλήν άναλογίαν έργατικών έξόδων επί των συνολικών δαπανών των, δημιουργοϋν μεγάλα, σχετικώς, καταναλωτικά εισοδήματα, και συνεπώς προσελκύουν άλλους κλάδους, προσανατολιζομένους πρós τήν κατανάλωσιν. Καί, φυσικά, αί νέαι βιομηχανίαί προσφέρουν καλύτερον στόχον τής πολιτικής τοϋ τόπου έγκαταστάσεως άφ' ό,τι αί παρακμάζουσαι τοιαϋται.

Έτσι, αί ύπό ανάπτυξιν βιομηχανίαί, αί μη προσηνατολισμέναί πρós τήν κατανάλωσιν και μη «ύποτελείς» άπό άπόψεως έγκαταστάσεως, αί όποιαί άπασχολοϋν πολλήν, όχι έκτάκτως ειδικευμένην έργασίαν, και όλαι αί σχετικώς «ελεύθεραι», άπό άπόψεως έγκαταστάσεως, βιομηχανίαί άποτελοϋν πιθανώς τó προσφορώτερον πεδίον τής πολιτικής επί τοϋ τόπου έγκαταστάσεως.

Άπό άπόψεως προγραμματισμοϋ, και έδω ό μηχανισμός τής άγοράς, ένεργών διά των τιμών, δέν εΐναι πάντοτε πρόσφορος διά νά προσδιορίση τόν καλύτερον τόπον έγκαταστάσεως. Άλλ' εΐναι επίσης άλλθές ότι οίσοδήποτε προγραμματισμός δέν εΐναι προτιμότερος άπό καθόλου.

Τό κυριώτερον μέσον έφαρμογής τής προγραμματισμένης πολιτικής επί τοϋ τόπου έγκαταστάσεως εΐναι ή φορολογία. Π. χ. προοδευτικός φόρος εισοδήματος, έπιβαρύνων περισσότερο μίαν περιοχήν ύπό άποσυμφόρησιν. Άλλά και έδω εΐναι καλύτερον νά προχωροϋμεν διά κινήτρων, παρά διά διευθύνσεως. Ό καλύτερος τρόπος κατευθύνσεως νέων βιομηχανιών πρós τινα περιοχήν εΐναι νά προμηθεύωμεν εις τούτας τás βασικάς ύπηρεσίας πού χρειάζονται, δι' έπιδοτήσεως άκόμη των ύπηρεσιών, εάν εΐναι άνάγκη. Τά Κράτη παίζουσι ένίοτε άμεσον ρόλον επί τής έκλογής τοϋ τόπου έγκαταστάσεως των βιομηχανιών, διά τής έκτελέσεως των άντικυκλικών δημοσίων έργων και τής έγκαταστάσεως ή έπεκτάσεως των κέντρων παροχής κοινωνικών ύπηρεσιών (νοσοκομείων, συγκοινωνιακών μέσων κλπ.). Περαιτέρω, διευκολύνσεις χρηματοδοτήσεως των βιομηχανιών ένθαρρύνουσι τás έπενδύσεις εις καθυστερημένας περιοχάς, ένω ό κρατικός έλεγχος τής άγοράς έργασίας άσκει ίδιαιτέρως σημαντικήν επίδρασιν άπό άπόψεως τόπου έγκαταστάσεως. Επίσης ή παροχή πληροφοριών επί των εύκαιριών άπασχολήσεως, ως και ή έξασφάλιςς έπαγγελματικής εκπαιδεύσεως, διευκολύνουσι τήν εύκινήσιαν τής έργασίας. Ό έλεγχος των τιμών, τέλος, όταν άσκήται, εΐναι φυσικόν νά έπηρεά-

ζη, κατά πολλούς τρόπους, τὴν ἐκλογὴν τοῦ τόπου ἐγκαταστάσεως.

Ἐάν, ὅμως, παρὰ πᾶν κίνητρον, δὲν καταστῆ δυνατόν νὰ ἰδρυθῆ ἡ μετατοπισθῆ μία βιομηχανία πρὸς τινὰ περιοχὴν, καὶ ὅταν ἀκόμη κατεβλήθησαν εἰδικαὶ προσπάθειαι πρὸς ὑποβιβασμὸν τοῦ κόστους λειτουργίας της ἐκεῖ, εἶναι ἐπικίνδυνον πλέον νὰ τὴν κατευθύνωμεν πρὸς τὴν περιοχὴν ταύτην, διότι κάτι τὸ βασικῶς ἀνώμαλον πρέπει νὰ συμβαίη εἰς αὐτήν.

Ἐνα τελευταῖον ζήτημα, ποῦ ἀνακύπτει κατὰ τὸν προγραμματισμὸν τοῦ τόπου ἐγκαταστάσεως τῶν βιομηχανιῶν, εἶναι τὸ ἐὰν θὰ πρέπη νὰ διασπαροῦν αὐτοὶ εἰς ὄλην τὴν ὑπαιθρον, διὰ νὰ παρέχουν οὕτως ἐκτάκτους εὐκαιρίας ἀπασχολήσεως εἰς τοὺς ἀγρότας, ἢ θὰ πρέπη νὰ συγκεντρωθοῦν εἰς νέα, ἐπαρχιακὰ, βιομηχανικὰ κέντρα. Ἡ ἀπάντησις εἶναι ἀρκετὰ δύσκολος. Ὅπωςδὴποτε, ὅμως, εἶναι ἀμφίβολον ἐὰν ἡ πολιτικὴ τῆς διασπορᾶς ἡμπορῆ νὰ προχωρήσῃ πολὺ μακρὰν. Αἱ βιομηχανίαι τείνουν νὰ ἐγκαθίστανται πλησίον ἀλλήλων, ἵνα ἀπολαμβάνουν ἐπαρκῶν βιομηχανικῶν εὐκολιῶν. Ὑπάρχουν, βεβαίως, βιομηχανίαι ποῦ θὰ ἠδύναντο νὰ λειτουργοῦν ἀποδοτικῶς, ἄνευ ἐπιδοτήσεων, εἰς μονήρη ἀγροτικὴν ἀπομόνωσιν, ἀλλ' αὐταὶ εἶναι μᾶλλον ὀλίγαι.

Ἐξ ἄλλου, πρὸς διευκόλυνσιν τῆς εὐκινήσιας, πρέπει νὰ προσθέσωμεν εἰς τὰς ἀπόψεις ταύτας τὴν ἀνάγκην διαφοροποιήσεως τῶν περιοχῶν, εἰς τρόπον ὥστε, ἐὰν μία μεγάλη βιομηχανία ἀπολύη ἐργάτας, νὰ ἡμποροῦν εὐκόλα ν' ἀπορροφηθοῦν οὗτοι εἰς ἄλλας γειτονικὰς βιομηχανίας. Τοῦτο σημαίνει ὅτι μεγάλαι βιομηχανίαι, ὑποκείμεναι εἰς μεγάλας διακυμάνσεις, ὅπως εἶναι κατὰ τὸ πλεῖστον αἱ ἐξαγωγικαὶ βιομηχανίαι, δὲν πρέπει νὰ περιορίζονται εἰς μίαν μοναδικὴν περιοχὴν, καὶ, συνεπῶς, καμία περιοχὴ δὲν πρέπει νὰ ἐξαρτᾶται ἀποκλειστικῶς καὶ μόνον ἐκ βιομηχανιῶν τῆς κατηγορίας ταύτης.

Ὁ προγραμματισμὸς, λοιπόν, τοῦ τόπου ἐγκαταστάσεως, ἀποτελεῖ δυσκολωτάτην ἐργασίαν, καὶ ἐργασίαν εἰς τὴν ὁποίαν εἶναι βέβαιον ὅτι θὰ ὑποπέσωμεν εἰς πολλὰ λάθη. Καὶ εἰς τὸ κεφάλαιον τοῦτο ὁ προγραμματισμὸς πρέπει νὰ εἶναι εὐέλικτος, νὰ ἀναλύονται πλήρως τὰ πιθανὰ ἀποτελέσματα τῆς ἐφαρμογῆς του καὶ ἡ κριτικὴ νὰ γίνεται ἀσμένως δεκτὴ.

δ' — Χρηματοδότησις — Πολιτικὴ ἐπενδύσεων.

Ἀπὸ ἀπόψεως χρηματοδοτήσεως τῆς ἐκβιομηχανίσεως, ἡ κατάστασις δι' ὅλας τὰς καθυστερημένας χώρας ἀποτελεῖ, εἰς τὴν βᾶσιν της, φαῦλον κύκλον. Ἡ οἰκονομικὴ ἀνάπτυξις δὲν ἡμπορεῖ νὰ προχωρήσῃ, ἐπειδὴ τὸ ποσοστὸν τῶν ἐπενδύσεων εἶναι πολὺ χαμηλόν· ἀποταμίευσις ὅμως δὲν ἡμπορεῖ νὰ λάβῃ χώραν εἰς ἐπαρκῆ ἔκτασιν, λόγῳ τῆς ἀνεπαρκοῦς ἀναπτύξεως.

Τὰ ἐκ παραδόσεως μέσα, διὰ τῶν ὁποίων διεσπᾶσθη ὁ φαῦλος κύκλος τῆς ἐλλείψεως ἀποταμιεύσεως καὶ ἀναπτύξεως, εἶναι αἱ ξέναι ἐπενδύσεις. Χωρὶς τὴν χρησιμοποίησιν ἐξωτερικῶν πόρων, αἱ κυβερνήσεις

τῶν καθυστερημένων χωρῶν πρέπει ἢ νὰ περιορίσουν τὰ προγράμματά των ἀναπτύξεως, ἢ νὰ κατευθύνουν τοὺς ἐσωτερικοὺς των πόρους πρὸς ἔργα ἀναπτύξεως, μέσῳ δραστηκῆς περικοπῆς τοῦ βιοτικοῦ των ἐπιπέδου. Ἡ τελευταία αὕτη μέθοδος συνεπάγεται ἀνηλεῆ κινητοποίησιν τῆς οἰκονομίας, περιλαμβάνουσιν ἄμεσον δρᾶσιν πρὸς περικοπὴν τῆς καταναλώσεως. Κατ' ἄλλην εὐχέρειαν, θὰ ἠδύνατο νὰ ἐπιτευχθῆ τοῦτο διὰ πληθωρισμοῦ. Τοῦτο θὰ ἀπετέλει βραδυτέραν διαδικασίαν, ἀλλὰ θὰ κατέληγεν ἐπίσης εἰς ὑποβιβασμὸν τοῦ βιοτικοῦ ἐπιπέδου, ἐφ' ὅσον θὰ ἔτεινε νὰ ἀποθαρρύνῃ τὴν ἀποταμίευσιν ἔτι περαιτέρω καὶ θὰ ἐπηρέαζεν ἀντιστρόφως τὴν παραγωγὴν

Ἴδου μερικὰ ἀπὸ τὰ προβλήματα χρηματοδοτήσεως τῆς ἐκβιομηχανίσεως, πού ἀξίζει νὰ διεξέλθωμεν συντόμως.

Ἡ αὔξησις τῆς νομισματικῆς κυκλοφορίας, ἐνῶ εἰς τὰς βιομηχανικὰς χώρας αὐξάνει τὴν ἀπασχόλησιν καὶ τὴν παραγωγὴν, εἰς τὰς καθυστερημένας χώρας, καὶ ὅταν ὑπάρχη ἀνεργία, ἐμφανῆς ἢ κεκαλυμμένη, ὑποβιβάζει τὴν παραγωγὴν. Ὑπὸ τὰς ἑλληνικὰς δὲ συνθήκας, ἡ μέθοδος αὕτη δὲν νομίζομεν ὅτι ἐπιδέχεται πολλὴν συζήτησιν.

Ἀπομένει ὁ προγραμματισμὸς ὑψηλῶν ἐπενδύσεων εἰς βάρος τῆς καταναλώσεως. Ὁ λόγος δι' ὃν αἱ κυβερνήσεις προγραμματίζουν τὰς ἐπενδύσεις εἶναι διὰ νὰ ἐπιτύχουν ὑψηλότερον ποσοστὸν ἐπενδύσεων ἐκείνου πού θὰ ἐπραγματοποιεῖτο ἐὰν αἱ ἐπενδύσεις ἐξηρτῶντο μόνον ἐκ τῆς ἐκουσίας ἀποταμιεύσεως τοῦ κοινοῦ.

Ἡ ἐκουσία ἐγχωρία ἀποταμιεύσεις εἶναι ἀνεπαρκῆς πάντοτε εἰς μίαν χώραν πού, ὅπως αἱ καθυστερημένα, ἐπιδιώκει ταχεῖαν πρόοδον, καὶ εἶναι τόσον μᾶλλον ἀνεπαρκῆς ὅσον μεγαλυτέρα εἶναι ἡ προγραμματιζομένη ἰσότης. Πολλοὶ ὅμως ἐκ τῶν χωρῶν πού ἀποβλέπουν εἰς τὴν ἐκβιομηχανίαν ἔχουν τόσῃν ἑλλειψιν καταναλωτικῶν ἀγαθῶν, ὥστε ἡ θυσία τῆς καταναλώσεως εἰς τὸν σκοπὸν τῆς ἐκβιομηχανίσεως ν' ἀποβαίνῃ πράγματι ὀδυνηρά. Ἐξ ἄλλου, εἰς μίαν δημοκρατικὴν χώραν, ἡ προσπάθεια ὅπως περικοπῆ ἢ κατανάλωσις ἢ ὅπως κρατηθῆ αὕτη χαμηλά, χάριν ἠϋξημένων ἐπενδύσεων, εἶναι βέβαιον ὅτι θὰ συναντήσῃ ἀντίστασιν. Εἶναι γενικῶς παραδεκτὸν ὅτι μίᾳ κυβέρνησις ἠμπορεῖ νὰ ἐπιτύχῃ, ὅταν προγραμματίζῃ, τὴν διάθεσιν ποσοστοῦ 15—20% τοῦ ἐθνικοῦ εἰσοδήματος δι' ἀκαθάριστον ἐπένδυσιν.

Ἐὰν μίᾳ χώρα ἐπιθυμῆ ν' ἀναλάβῃ εὐρείας ἐπενδύσεις, ἄνευ περικοπῆς τῆς καταναλώσεως, τὸ μόνον μέσον πρὸς τοῦτο εἶναι ὁ ἐξωτερικὸς δανεισμὸς διὰ τοῦ ὁποῦ ἐξασφαλίζονται τὰ μέσα πρὸς ἀπόκτησιν τοῦ εἰσαχθησομένου μηχανικοῦ ἐξοπλισμοῦ, χρηματοδοτεῖται ἕνα μεγάλο ἑλλεμμα τοῦ ἰσοζυγίου πληρωμῶν, πού θὰ ἦτο, ἄλλως, ἀδύνατον νὰ νοηθῆ, καὶ ἐξασφαλίζονται πρόσθετα μέσα ἐσωτερικῆς χρηματοδοτήσεως τῶν ἐπενδύσεων.

Οἰοῦντο, ὅμως, καὶ ἂν εἶναι τὸ ὕψος τῶν ἐπενδύσεων πού ἐπιδιώκεται, εἶναι ἀνάγκη νὰ ἐξασφαλίζεσθαι, κατὰ τὸν προγραμματισμὸν, πλεόνασμα προϋπολογισμοῦ, ἱκανὸν νὰ καλύψῃ τὸ κενὸν μεταξὺ τῶν σχε-

διαζομένων επενδύσεων και της αποταμιεύσεως, που προβλέπεται να είναι διαθέσιμος, περιλαμβανομένου και του μακροπροθέσμου δανεισμού εκ του έξωτερικού.

Μία άλλη αρχή είναι ότι τα αποθέματα πρώτων ύλων, ήμικατεργασμένων και έτοιμων προϊόντων, αποτελούν τόσον σημαντικόν τμήμα της επενδύσεως όσον και τὸ πάγιον κεφάλαιον. Διότι ή ύπαρξις αποθεμάτων είναι εκείνη που έξασφαλίζει τήν διατήρησιν της παραγωγικότητος και καθιστά δυνατήν τήν όμαλήν λειτουργίαν της οίκονομίας.

Ἡ σπουδαιότερα όμως αρχή του προγραμματισμοῦ της οικονομικῆς ανάπτυξεως, είναι ότι δὲν πρέπει να προγραμματίζονται επενδύσεις πέραν τῶν όρίων που διαγράφουν οι διαθέσιμοι φυσικοί πόροι, ούτε και κατώτεροι τῶν διατιθεμένων πόρων χρηματοδοτήσεως. Είναι άνώφελος ὁ προγραμματισμός ενός ποσοστοῦ επενδύσεων 20 % — και ἔτσι υπήρξεν άνώφελος ὁ παρ' ἡμῖν πρόσφατος προγραμματισμός επενδύσεων, διὰ τὰ ἔτη 1950—51 ἕως 1952—53, εις τὰ άπίστευτα ποσοστά 20, 22 και 23 % επί του συνόλου τῶν διαθέσιμων πόρων — εάν ὁ χάλυψ και ή ξυλεία που διατίθενται, έπαρκοῦν μόνον διὰ κατώτερον ποσοστόν. Ἐντεῦθεν είναι προφανῆς ή σημασία της προτεραιότητος ανάπτυξεως τῶν βιομηχανιῶν κεφαλαιακῶν άγαθῶν.

Ἀποτελεῖ δὲ επίσης συνήθη πλάνην τὸ να προωθοῦνται τόσα πολλά σχέδια επενδύσεων ταυτοχρόνως, ὥστε οι διαθέσιμοι πόροι χρηματοδοτήσεως να μη έπαρκοῦν, τόσον από χρηματικῆς ὥσον και από έμπορευματικῆς πλευρᾶς, διὰ να καλύψουν ὅλα ταῦτα. Ἡ σύγχυσις που προέρχεται τότε, εκ της ύπάρξεως πολλῶν ήμιτελῶν σχεδίων, είναι προφανῆς.

Ἐξ άλλου, ὅλαι αἱ καθυστερημένοι χώροι περιπίπτουν, κατά τὸν προγραμματισμόν τῶν επενδύσεων, εις ἕν εκ τῶν δύο ἄκρων, δηλαδή ή καταστρώνουν μεγάλα σχέδια δι' επενδύσεις κοινωνικῶν ὑπηρεσιῶν, ὅπως διὰ κατοικίας, σχολεία, νοσοκομεῖα κλπ., ὥστε ν' άπομένη έλάχιστον κεφάλαιον διαθέσιμον διὰ τοὺς παραγωγικούς κλάδους, ή στρέφουν ὀλόκληρον τήν προσοχήν των εις παραγωγικά ἔργα.

Αἱ δημοκρατικά κυβερνήσεις είναι φυσικόν να ὑπόκεινται εις τήν πρώτην πλάνην, ἐνῶ αἱ ὀλοκληρωτικά κυβερνήσεις και, κατά τὸ πλεῖστον, και αἱ κυβερνήσεις τῶν καθυστερημένων χωρῶν που άνυπομονοῦν να επιτύχουν τήν έκβιομηχάνισίν των, ὑπόκεινται εις τήν δευτέραν πλάνην και παραλείπουν να χορηγήσουν κεφάλαια πρὸς ανάπτυξιν τῶν κοινωνικῶν ὑπηρεσιῶν. Ἀπλή συνταγή, που να μᾶς λέγη πῶς να σταθμίζωμεν τὰς κεφαλαιακὰς ανάγκας παραγωγῆς και κοινωνικῶν ὑπηρεσιῶν, δὲν ὑπάρχει βεβαίως, και ή προσφορωτέρα έξισορρόπησις τῶν αναγκῶν τούτων έξαρτᾶται εκ τῶν εις έκάστην χώραν κρατουσῶν συνθηκῶν και μόνον.

Ἐξ ὄλων τούτων προκύπτει, ὅτι ὁ προγραμματισμός της ανάπτυξεως τῶν καθυστερημένων χωρῶν ἐπιβάλλει εις τὰς κυβερνήσεις των πολὺ δυσκολωτέρας προσπάθειάς άφ' ὅ,τι ὁ προγραμματισμός εις τὰς ανεπτυγμέ-

νας χώρας. Χώραι με άνεπαρκή εφόδια κεφαλαίου και άνικανοι ή άπρόθυμοι να προσελκύσουν ξένας πηγάς κεφαλαίων, πρέπει να περιορισθούν εις τόν έσωτερικόν σχηματισμόν κεφαλαίου.

Άλλά δέν είναι ή άνεπάρκεια τούτου ό μόνος παράγων πού δυσχεραίνει την έκβιομηχανισμόν των. Είναι και ή άνεπάρκεια του έπιχειρηματικού παράγοντος, δοθέντος ότι εις μίαν γεωργικήν χώραν ή έπιχειρηματικότητα και ή πείρα περιορίζονται εις την γεωργίαν και τό εμπόριον, οι δέ ξένοι έπιχειρηματίαι είναι άπρόθυμοι να έγκαταστήσουν μικρά άπομονωμένα έργοστάσια εις τας καθυστερημένες χώρας, τά όποια είναι φυσικόν να άντιμετωπίζουν τόν Ισχυρόν άνταγωνισμόν των βιομηχανικών χωρών.

Η έλλειψις δέ αύτη του έπιχειρηματικού παράγοντος ύποχρεώνει τό Κράτος να κάμη πολλά πράγματα, τά όποια εις τας άνεπτυγμένες χώρας ήμπορούν ν' άφθεοϋν εις τούς έπιχειρηματίας, δηλαδή ν' αναλάβη συχνά τό ίδιον έκμεταλλεύσεις, να δημιουργήση βιομηχανικά κέντρα, να αναλάβη τό βαρύ έργον τής άνακατανομής τής γεωργικής Ιδιοκτησίας, να καθιερώση προσωρινούς έλέγχους και να κερδίση την μεγάλην καθυστέρησιν των δημοσίων ύπηρεσιών. Και πρό πάντων ν' άντιμετωπίση τό ένδεχόμενον περιορισμόν του προγράμματος εις τό ύψος των έγχαωρίων πόρων χρηματοδοτήσεώς του.

Εις την τελευταίαν ταύτην περίπτωση, όταν δηλαδή ή άνεπάρκεια κεφαλαίου δημιουργή τό μεγαλύτερον άδιέξοδον, ή πλεονάζουσα έργασία ήμπορεί να κατευθυνθή πρός βιομηχανικούς ή βιοτεχνικούς κλάδους πού ήμπορούν να όργανωθούν όρθολογικώς με μικράν δαπάνην κεφαλαίου. Η νεωτέρα εξέλιξις τής τεχνικής και, ειδικώτερον, ή χρήσις του ήλεκτροκινητήρος, διηκόλυνε την άνάπτυξιν ώρισμένων χειροτεχνικών κλάδων, εις τούς όποίους ήμπορεί να έπιτευχθή ύψηλή παραγωγικότης χωρίς μεγάλας έγκαταστάσεις.

Άλλ' ένώ τοϋτο Ισχύει διά τινας τομείς, ό δγκος τής νεωτέρας βιομηχανίας τείνει να άπαιτη όλονέν μεγαλυτέραν συγκέντρωσιν κεφαλαίου, και εις την βιομηχανίαν μεγάλης κλίμακος συγκεντροϋται άκριβώς ή μεγαλυτέρα τεχνική πρόσδος.

Όταν τό συνολικώς διαθέσιμον κεφάλαιον είναι περιωρισμένο, τό κέρδος εις συνολικόν εισόδημα, πού έπιτυγχάνεται με μεγαλυτέραν άπασχόλησιν κατά μονάδα επενδεδυμένου κεφαλαίου, ήμπορεί ν' άντισταθμίση, μέχρις ώρισμένου βαθμού, την άπώλειαν άποδοτικότητος, αλλά χωρίς να φθάσωμεν τό σημείον όπου ή χρήσις κατωτέρου έξοπλισμού Ισοδυναμεί πλέον πρός κεκαλυμμένην άνεργίαν.

Άλλ' όλαι αι δυσχέρειαι τής έκβιομηχανίσεως, μερικώς έκ των όποίων άπρηριθώσαμεν, είναι: εύκολον να ύπερπηδηθούν, όταν αι κυβερνήσεις των καθυστερημένων χωρών έχουν την πίστιν των λαών μαζί των. Διότι, εάν ό λαός πιστεύη εις την άνάγκην τής προόδου, βαστάζει άσμένως μεγάλας δυσχερείας και άνέχεται πολλά λάθη πού διαπράττονται κατά την κατάστρωσιν των προγραμμάτων και την έφαρμογήν των. Και ή

πίστις αὕτη καὶ ὁ ἐνθουσιασμός τοῦ λαοῦ, εἶναι τὸ πρῶτον πρᾶγμα ποῦ ὀφείλουν αἱ κυβερνήσεις νὰ ἐπιτυγχάνουν.

III. Η ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΠΡΟΣΠΑΘΕΙΑ ΕΚΒΙΟΜΗΧΑΝΙΣΕΩΣ

Ἡ ἑλληνικὴ προσπάθεια ἐκβιομηχανίσεως χρονολογεῖται, ὡς γνωστόν, ἀπὸ τοῦ πρώτου παγκοσμίου πολέμου καὶ ἰδίως ἀπὸ τοῦ τέλους του. Καὶ αἱ ἐπιτεύξεις τῆς προσπάθειας ἐκείνης δὲν ὑπῆρξαν εὐκαταφρόνητοι. Ἡ προγραμματισμένη ὁμως προσπάθεια ἐκβιομηχανίσεως ἤρχισε πρὸ τεσσάρων ἐτῶν, ὁπότε ἡ ἀμερικανικὴ βοήθεια τοῦ δόγματος Τροῦμαν, κατὰ τὸ ἔτος 1947/48, καὶ τοῦ σχεδίου Μάρσαλ, ἀπὸ τοῦ ἐπομένου ἔτους, ἔθεσεν εἰς τὴν διάθεσιν τοῦ Ἑλληνικοῦ Κράτους ἐκτάκτους πόρους πρὸς χρηματοδότησιν ἔργων ἀνασυγκροτήσεως καὶ ἀναπτύξεως τῆς οἰκονομίας. Καὶ αὐτὴν ἀκριβῶς πρόκειται νὰ ἐξετάσωμεν ἐνταῦθα.

Θὰ ἦτο περιττὸν νὰ ἐπαναλάβωμεν τοὺς λόγους ποῦ ὑπαγορεύουν τὴν ἐκβιομηχάνισιν τῆς Ἑλλάδος. Λόγοι γενικοί, προκαλοῦντες τὴν ἀγωνιώδη προσπάθειαν ὅλων τῶν καθυστερημένων χωρῶν δι' ἐκβιομηχάνισιν, ὅπως ἡ πληθυσμιακὴ πίεσις, καὶ λόγοι εἰδικῶς ἰσχύοντες διὰ τὴν Ἑλλάδα, ὅπως ἡ ἀνάγκη ριζικῆς ἀναδιαρθρώσεως τοῦ ἐξωτερικοῦ μας ἔμπορίου, τὴν ὁποίαν ἐπέβαλεν ἡ ἐκ τοῦ τελευταίου πολέμου ἀλλαγὴ τῶν ἐμπορικῶν προσανατολισμῶν, καθιστοῦν τὴν ἐκβιομηχάνισιν ζήτημα ζωῆς ἢ θανάτου διὰ τὴν χώραν μας.

Ἡ ἀνάγκη τῆς ἐκβιομηχανίσεως ἀποτελεῖ, πλέον, γενικὴν ἀντίληψιν καὶ καθολικὸν αἴτημα τοῦ λαοῦ μας. Καὶ πρὸς τοῦτο προσηματολόγησαν ὅλα τὰ προγράμματα ἀνορθώσεως, ποῦ συνετάχθησαν ὑπὸ τοῦ Κράτους διὰ τὴν ἀξιοποίησιν τῆς ἀμερικανικῆς βοήθειας καὶ τὴν κινητοποίησιν τῶν ἐγχωρῶν πόρων διὰ σκοποὺς ἀνορθώσεως.

Ὅσον ἔντονον, ὁμως, εἶναι τὸ πνεῦμα τῆς ἐκβιομηχανίσεως εἰς τὰ κατὰ καιροὺς συνταχθέντα προγράμματα, τόσον ἀπογοητευτικὴ εἶναι ἡ εἰκὼν ποῦ διαμορφοῦται ἐκ τῆς ἐπισκοπήσεως τῶν ἀποτελεσμάτων τῆς ἐφαρμογῆς των.

Ἡ συμπλήρωσις, οὕτω, μιᾶς τετραετίας ἀπὸ τῆς ἐνάρξεως τῆς ἀμερικανικῆς βοήθειας, διὰ τοῦ δόγματος Τροῦμαν, καὶ μιᾶς τριετίας ἀπὸ τῆς ἐνάρξεως τοῦ σχεδίου Μάρσαλ, ὡς καὶ ἡ προοπτικὴ τοῦ προγραμματισμοῦ ἐπενδύσεων κατὰ τὸ τελευταῖον ἔτος τῆς βοήθειας, παρέχουν μίαν καλὴν εὐκαιρίαν συγκρίσεως τοῦ προγραμματισμοῦ πρὸς τὰς ἐπιτεύξεις του. Ὁ προσδιορισμὸς τοῦ ἑλληνικοῦ μεριδίου ἐκ τῆς βοήθειας Μάρσαλ εἰς ἐπίπεδα κατώτερα τῶν ἀρχικῶς προβλεπομένων, ὡς καὶ ἡ συνειδήσις τῶν ἐν τῇ πράξει ἀναφαινομένων δυσχερειῶν, συνετέλεσαν εἰς τὸν ἀλλεπάλληλον περιορισμὸν τῶν σχεδιαζομένων βιομηχανικῶν ἐπενδύσεων, τὸν ὁποῖον διαπιστώνει κανεὶς ὅταν διατρέχη τὰ διαδοχικὰ μακροπρόθεσμα προγράμματα.

Ἔτσι, ἐνῶ τὸ ἀρχικὸν μακροπρόθεσμον πρόγραμμα, ποῦ ὑπεβλήθη τὸν Νοέμβριον τοῦ 1948 εἰς τὸν ΟΕΟΣ τῶν Παρισίων, προέβλεπε σύνολον βιομηχανικῶν ἐπενδύσεων τῆς τετραετίας ἐκ 250 ἑκατ. δολλαρίων, αἱ

προβλέψεις τοῦ μετὰ ἕν ἔτος ὑποβληθέντος ἀναθεωρημένου τετραετοῦς προγράμματος περιορίσθησαν εἰς 160 ἑκατομ. δολλαρίων περίπου, ἤτοι εἰς ποσοστὸν 64 % τῶν ἀρχικῶν.

Ἄλλ' ἡ περικοπὴ τῶν προβλέψεων ὑπῆρξεν ἀκόμη πιὸ δραστικὴ εἰς τὰ ἐτήσια προγράμματα τὰ ὁποῖα ἐπρόκειτο νὰ ἐφαρμοσθοῦν. Ἔτσι, ἔναντι τῶν 160 ἑκατομμ. δολλαρίων διὰ βιομηχανικὰς ἐπενδύσεις, ποῦ προέβλεπεν, ὡς προαναφέρθη, τὸ δεῦτερον 4ετὲς πρόγραμμα, ἐσχεδιάσθησαν εἰς τὰ ἐτήσια προγράμματα—περιλαμβανομένου καὶ τοῦ ὑπὸ ἐκτέλεσιν προγράμματος διὰ τὸ 1951]52—ἐπενδύσεις 120 ἑκ. δολλαρίων, δηλαδὴ κατὰ ποσοστὸν 25 % μικρότεροι.

Αὕτῃ εἶναι ἡ ἐξέλιξις τοῦ προγραμματισμοῦ. Ἄλλ' ἔναντι αὐτοῦ τί ἐπραγματοποιήθη; Τὰ τελευταῖα δεδομένα ποῦ διαθέτομεν, λέγουν ὅτι ἔναντι τῶν τελικῶς προγραμματισθεισῶν βιομηχανικῶν ἐπενδύσεων τῆς τετραετίας ἐξ 120 ἑκατ. δολ., ἐπραγματοποιήθησαν καὶ θὰ πραγματοποιηθοῦν, μὲ τὴν ἐκτέλεσιν τοῦ προγράμματος τοῦ τρέχοντος ἔτους, ἐπενδύσεις συνολικοῦ ποσοῦ 70 περίπου ἑκατομ. δολλαρίων, δηλαδὴ ποσοστὸν 59% τῶν προγραμματισθεισῶν, μὲ maximum ἐπενδύσεων κατὰ τὸ δεῦτερον ἔτος τῆς βοηθείας. Καὶ τοῦτο ὑπὸ τὴν προϋπόθεσιν—ἀρκετὰ αὐθαίρετον, ἄλλωστε, ἐν ὄψει τῆς περικοπῆς τῆς βοηθείας τοῦ ἔτους τούτου—ὅτι θὰ καταστῇ δυνατὴ ἡ ἐφαρμογὴ τοῦ ἐφετεινοῦ βιομηχανικοῦ προγράμματος. Προκύπτει, οὕτως, ὅτι αἱ ἐπιτεύξεις ὑπελειφθησαν τοῦ προγραμματισμοῦ κατὰ τὸ ἥμισυ καὶ πλέον.

Ἄλλὰ τὰ συμπεράσματα ἐκ τῆς διερευνησεως τῆς διαρθρώσεως τοῦ ἐκτελεσθέντος βιομηχανικοῦ προγράμματος, εἶναι ἀκόμη πιὸ ἐνδιαφέροντα. Οὕτως, ἐκ τῶν βασικῶν χημικῶν καὶ μεταλλουργικῶν βιομηχανιῶν, τὴν ἴδρυσιν τῶν ὁποίων προέβλεπαν τὰ τετραετῆ προγράμματα, ὡς καὶ τινὰ τῶν ἐτησίων, οὐδεμίαν κατέστη δυνατὸν νὰ ἱδρυθῇ κατὰ τὴν διαρρυσάσαν τριετίαν. Ἐπραγματοποιήθη μόνον ἡ ἐπέκτασις ὑφισταμένων μικρῶν χαλυβουργειῶν, τὰ ὁποῖα, λόγῳ τῆς προσωρινῆς, ἅς ἐλπίσωμεν, ματαιώσεως τῆς ἐγκαταστάσεως ὑφικαμίνου, πρόκειται ν' ἀντιμετωπίσουν συντόμως πρόβλημα ἐξευρέσεως πρώτης ὕλης.

Ἐξ ἄλλου ἐγένετο ἕναρξις χρηματοδοτήσεως, κατὰ τὸ τρίτον ἔτος, βιομηχανίας μπρικετοποιήσεως τῶν λυγιτῶν Πτολεμαίδος, καὶ περιελήθη εἰς τὸ πρόγραμμα τοῦ τρέχοντος καὶ τελευταίου ἔτους τοῦ σχεδίου Μάρσαλ ἡ ἴδρυσις βιομηχανίας ἀζώτου.

Πέραν τῶν ἀξιολογωτάτων τούτων ἐξαίρέσεων, τὰ ἐφαρμοσθέντα βιομηχανικὰ προγράμματα ἐχρηματοδότησαν τὴν ἀνασυγκρότησιν καὶ ἐπέκτασιν ὑφισταμένων, κατὰ τὸ πλεῖστον, βιομηχανικῶν κλάδων, ὅπως οἱ κοδομικῶν, μηχανολογικῶν, ἐλαφρῶν χημικῶν, ξυλουργικῶν καὶ πλειστών μικρῶν γεωργικῶν βιομηχανιῶν συνεταιριστικῆς ἐκμεταλλεύσεως.

Μία ἄλλη σύγκρισις εἶναι ἐπίσης ἐνδιαφέρουσα. Ἐκ τῶν διαθέσιμων ἀπολογιστικῶν στοιχείων τῆς τριετίας, προκύπτει ὅτι αἱ ὑπὸ τοῦ Κράτους χρηματοδοτηθεῖσαι βιομηχανικαὶ ἐπενδύσεις ἀντιπροσωπεύουν ποσοστὸν 6% μὲν, προκειμένου περὶ δαπανῶν εἰς δραχμάς, καὶ 9%, προκειμένου

περί δαπανών εις συνάλλαγμα, τοῦ συνόλου τῶν κατὰ τὴν περίοδον ταύτην ἀντιστοίχως διατεθέντων κεφαλαίων διὰ σκοποῦς ἀνασυγκροτήσεως. Ἐνῶ, ἀντιθέτως, ἐπραγματοποιήθησαν ὑψηλά ποσοστά γεωργικῶν ἐπενδύσεων καὶ ἐπενδύσεων εἰς κοινωνικὰς ὑπηρεσίας. Τὸ τελευταῖον τοῦτο ἀποδεικνύει ὅτι καὶ αἱ ἰδικαὶ μας κυβερνήσεις δὲν ἠδυνήθησαν ν' ἀποφύγουν τὴν πλάνην εἰς τὴν ὁποίαν, ὅπως ἐν ἀρχῇ ἐξεθέσαμεν, περιπίπτουν αἱ κυβερνήσεις τῶν δημοκρατικῶν χωρῶν, ὅταν προγραμματίζουν καὶ πραγματοποιοῦν δυσαναλόγως ὑψηλὰς ἐπενδύσεις διὰ κοινωνικοὺς σκοποῦς. Ὑπὸ τοὺς ὄρους τούτους, δὲν ἠμπορεῖ βέβαια νὰ γίνῃ λόγος περὶ ἐφαρμογῆς προγράμματος ἐκβιομηχανίσεως.

Εἶναι εὐτύχημα, ὅμως, ὅτι δὲν ὀφείλεται τοῦτο εἰς τυχὸν ἀπροθυμίαν τῆς ἰδιωτικῆς πρωτοβουλίας. Διότι, ἀντιθέτως πρὸς τὰ ἀπογοητευτικὰ ἀποτελέσματα τοῦ τομέως κρατικῆς δράσεως, ὁ ἰδιωτικὸς τομεὺς ἐμφανίζει, κατὰ τὴν τελευταίαν τριετίαν, μίαν ἔντονον ροπὴν πρὸς βιομηχανικὰς ἐπενδύσεις, ποῦ εἶναι πολλαπλῶς διδακτικῆ.

Οὕτως, ἐκ προσωρινῶν στοιχείων τοῦ Ὑπουργείου Συντονισμοῦ προκύπτει ὅτι αἱ ἰδιωτικαὶ βιομηχανικαὶ ἐπενδύσεις τῆς τριετίας 1948-50 ἀνῆλθον εἰς 125 ἑκατ. δολλαρίων, ποσὸν ποῦ δὲν φαίνεται ὅτι θὰ ὑπολειφθῆ, δι' ὀλόκληρον τὴν τετραετίαν, τῶν 175 ἑκατομ. δολλαρίων. Τὸ ποσὸν τοῦτο εἶναι κατὰ ποσοστὸν 150% περίπου ἀνώτερον τῶν ἐπενδύσεων ποῦ προβλέπεται νὰ πραγματοποιηθοῦν τελικῶς διὰ κρατικῆς χρηματοδοτήσεως. Ἄλλ' ἐπὶ τῆς ἐνδιαφερούσης ταύτης συγκρίσεως θὰ ἐπαλέθωμεν μετ' ὀλίγον.

Ἐν τῷ μεταξύ, προέχει νὰ διαπιστωθοῦν τὰ αἷτια τῆς διαψεύσεως τῶν ἐλπίδων ποῦ εἶχαν στηριχθῆ εἰς τὸ κρατικὸν βιομηχανικὸν πρόγραμμα.

Ὅταν, πρὸ τριετίας, ἐπραγματουόμεθα μερικὰ τῶν κυριωτέρων προβλημάτων τῆς ἐκβιομηχανίσεως, ποῦ συνεζητοῦντο τότε ἐπὶ τῇ εὐκαιρίᾳ τῆς συντάξεως τοῦ τετραετοῦς προγράμματος, ἐγράψαμεν: (*)

»..... Τὸ πρῶτον δὲ τετραετὲς πρόγραμμα, εἰδικώτερον, πρέπει ν' ἀποτελῆ ἐπιτυχῆ σύνθεσιν ρεαλιστικῶν ἐπιδιώξεων καὶ θεμελιώσεως τῆς μακροπνόου προσπαθείας διὰ τὴν ἐκβιομηχανίαν τῆς χώρας. Διότι δὲν πρέπει νὰ λησμονῆται ὅτι, ὅσονδῆποτε ἐντατικῆ καὶ ἂν εἶναι ἡ προσπάθεια τῆς πρώτης τετραετίας, μόνον τὰς βάσεις τῆς ἐκβιομηχανίσεως ἠμπορεῖ νὰ θεμελιώσῃ αὕτη...».

Καί, ἀλλαχοῦ, ὁμιλοῦντες ἐπὶ τῶν κριτηρίων ἐπιλογῆς τῶν βιομηχανιῶν, ἐγράψαμεν: »... Ἐνα τέτοιο πρόγραμμα, ὅμως, πρέπει νὰ εἶναι, πρὸ πάντων, ρεαλιστικὸν πρόγραμμα, νὰ περιλάβῃ δηλαδὴ ἐκείνας τὰς βιομηχανικὰς δυνατότητας, αἱ ὁποῖαι εἶναι οἰκονομικῶς καὶ τεχνικῶς ἐφικτὸν νὰ πραγματοποιηθοῦν ἐντὸς τῶν προβλεπομένων χρονικῶν ὀρίων. Εἰδικῶς, ὡς πρὸς τὸ τετραετὲς πρόγραμμα, ποῦ προβλέπεται νὰ χρηματοδοτηθῆ ἐκ τοῦ σχεδίου Μάρσαλ, ἡ προσοχὴ μας πρέπει ἰδιαιτέρως νὰ στραφῆ πρὸς τὴν ἐξασφάλισιν ὄλων τῶν προϋποθέσεων τῆς ἐπιτυχίας του. Αἱ προ-

* Πρβλ. Π. Κοὺβέλῃ, Ἐνασυγκρότησις καὶ Ἐκβιομηχανίσις, Ἀθῆναι 1949, σελ. 14 κ. ἐφ.

Υποθέσεις δ' αὗται δὲν περιορίζονται μόνον εἰς τὴν ἐξασφάλισιν τῶν ἀπαιτουμένων πρώτων ὑλῶν καὶ ἐνεργείας καὶ τῶν ἀγορῶν καταναλώσεως τῶν παραχθησομένων προϊόντων, ἀλλ' ἐπεκτείνονται καὶ εἰς τὴν ἐκμετάλλευσιν τῆς διατιθεμένης βιομηχανικῆς πείρας, τὴν ἐξασφάλισιν τῶν τεχνικῶν προϋποθέσεων πραγματοποιήσεως δεδομένης βιομηχανικῆς παραγωγῆς, τὴν ἐξασφάλισιν τῶν ἀναγκαίων ἐργατικῶν δυνάμεων καὶ μάλιστα τῶν εἰδικευμένων τοιούτων, καθὼς καὶ τοῦ ἐνδιαφέροντος τῆς ἰδιωτικῆς πρωτοβουλίας, χάρις εἰς τὸ ὁποῖον θὰ διευκολυνθῆ σημαντικώτατα ἢ ἐπίλυσις πλείστων ἐκ τῶν πολυπλόκων προβλημάτων χρηματοδοτήσεως, ποῦ μοιραίως θ' ἀντιμετωπίσωμεν κατὰ τὴν ἐφαρμογὴν τῶν σχεδίων.....».

Οὕτω, διὰ τῶν γραμμῶν τούτων εἴχομεν ἔκτοτε τονίσει τὴν σημασίαν τῆς ἐξασφαλίσεως, μεταξὺ τῶν ἄλλων, δύο παραγόντων, ἡ ἔλλειψις τῶν ὁποίων δὲν ἦτο ἄσχετος πρὸς τὰς διαψεύσεις ποῦ ἐπηκολούθησαν : Ἔτσι τῶν τεχνικῶν προϋποθέσεων πραγματοποιήσεως τῶν προγραμματισθεισῶν ἐπενδύσεων καὶ τοῦ ἐνδιαφέροντος τῆς ἰδιωτικῆς πρωτοβουλίας.

Ὡς πρὸς τὸν πρῶτον παράγοντα, εἶναι βέβαιον ὅτι περιελήφθησαν εἰς τὰ ἀρχικὰ προγράμματα τῆς τετραετίας, καθὼς καὶ εἰς τὰ δύο πρώτα ἐτήσια, βιομηχανίαι διὰ τὰς ὁποίας οὐδεμία τεχνικὴ πείρα ἢ καὶ μελέτη διετίθετο ἐν Ἑλλάδι. Ὅταν δὲ συνεπληρώθησαν αἱ ἀναγκαῖαι μελέται, εἴχομεν νὰ ἀντιπαλαίσωμεν πρὸς τὴν ἐμφανῆ ἀντίδρασιν ποῦ, ὑπὸ τὸ ἐνδύμα τοῦ συντονισμοῦ τῆς εὐρωπαϊκῆς παραγωγῆς, προέβαλον αἱ συμμετέχουσαι τοῦ σχεδίου Μάρσαλ χώραι, αἱ ὁποῖαι ὅμως εἴχαν ἤδη ἐπιτύχει τὴν ἀνασυγκρότησιν τῆς βιομηχανίας των. Τὴν δυσμενῆ ἀτμόσφαιραν ποῦ ἐδημιουργήθη οὕτω διὰ τὴν ἐλληνικὴν ἐκβιομηχάνισιν, καὶ ἡ ὁποία ἐξηπλώθη, δυστυχῶς, μέχρι τῆς προηγουμένης ἡγεσίας τῆς ἐνταῦθα Ἀμερικανικῆς Ἀποστολῆς, ἐχειροτέρευσε φυσικὰ ἢ ἀλλαγὴ προσανατολισμῶν τῆς ἐξωτερικῆς οικονομικῆς πολιτικῆς τῶν Ἑνωμένων Πολιτειῶν, ποῦ ἐπηκολούθησε τὰ γεγονότα τῆς Κορέας.

Ἡ διστακτικότης, ἐξ ἄλλου, τῆς ἰδιωτικῆς πρωτοβουλίας πρὸς ἀνάληψιν μερικῶν ἐκ τῶν νέων βιομηχανικῶν ἐκμεταλλεύσεων τοῦ προγράμματος, ποῦ εὐρίσκοντο ἔξω τῶν γνωρίμων δρόμων τῆς ἐπιχειρηματικῆς τῆς δράσεως, φαίνεται ὅτι συνετέλεσε κατὰ πολὺ εἰς τὴν καθυστέρησιν ἢ καὶ τὴν ματαίωσιν τῆς ἰδρύσεως τῶν βιομηχανιῶν τούτων, καθ' ὃν χρόνον ἢ κατὰ τμησις καὶ αὐτῶν τῶν ἀρχικῶς περιορισμένων κεφαλαίων εἰς δευτερευούσας βιομηχανικὰς ἐπενδύσεις, περιώρισε τοὺς διαθεσίμους πόρους πρὸς χρηματοδότησιν βιομηχανιῶν αἱ ὁποῖαι, ὅπως αἱ βαρεῖαι χημικαὶ καὶ μεταλλουργικαί, ἀπαιτοῦν ἐκτάκτως ὑψηλὴν συγκέντρωσιν κεφαλαίου.

Ἄλλὰ, πολὺ φοβούμεθα ὅτι, πέραν τῶν συγκεκριμένων τούτων αἰτίων τῶν διαψεύσεων, τὸ βασικόν των αἰτίων δέον ν' ἀναζητηθῆ εἰς τὴν ἔλλειψιν πίστεως ἐκ μέρους τοῦ Κράτους εἰς τὴν ἰδέαν τῆς ἐκβιομηχανίσεως. Διότι μόνον οὕτω ἡμπορεῖ νὰ ἐξηγηθῆ ἡ ὀργανωτικὴ ἀνεπάρκεια ποῦ διεπιστώθη εἰς τὴν ἐφαρμογὴν τοῦ βιομηχανικοῦ προγράμματος, καὶ ἡ βασικὴ παράλειψις πρὸς λήψιν τῶν μέτρων ἐκείνων ποῦ διεγείρουν τὸν ἐνθουσιασμόν τοῦ λαοῦ εἰς τὴν ἰδέαν τῆς ἐκβιομηχανίσεως καὶ δημιουργοῦν τὸ

ἀναγκαῖον σύμπλεγμα οἰκονομικῶν προϋποθέσεων διὰ τὴν βιομηχανικὴν ἀνάπτυξιν.

Πόσον ὀλίγον πιστεύει τὸ Κράτος εἰς τὴν ἀναγκαιότητα καί, πρὸ πάντων, τὰς δυνατότητας ἐκβιομηχανίσεως τῆς χώρας ταύτης, ἀποδεικνύεται, καλύτερον ἴσως παντὸς ἄλλου, ἀπὸ τὴν βαθμιαίαν προσχώρησιν του εἰς τὴν ἰδέαν τῆς μεταναστεύσεως, ὡς λύσεως τοῦ δημογραφικοῦ μας προβλήματος, τὴν ὁποῖαν βλέπομεν διὰ πρώτην φοράν υἱοθετουμένην ἐπισήμως εἰς τὸ πρὸ ὀκταμήνου συνταχθέν τριετές πρόγραμμα, καί διακηρυσσομένην ἀπὸ ἔτους καὶ πλέον, ὑπὸ τοῦ Κράτους, εἰς ὅλα τὰ σχετικὰ διεθνή συνέδρια διὰ τῶν ἐπισήμων ἀποστολῶν του.

Κρίνοντες τὸν βιομηχανικὸν προγραμματισμόν, ὡς οὗτος ἐφηρμόσθη ἐν Ἑλλάδι κατὰ τὴν τελευταίαν τετραετίαν, θὰ ἦτο δύσκολον νὰ τὸν ὑπαγάγωμεν εἰς ἓνα τῶν ἐν ἀρχῇ ἀναφερθέντων δύο τύπων προγραμματισμοῦ, δηλαδὴ τὸν διὰ διευθύνσεως ἢ διὰ τῆς ἀγορᾶς. Μᾶλλον πρόκειται περὶ κράματος τῶν δύο τύπων, ἀπὸ τὸ ὁποῖον, ὅμως, ὅσον ἀφορᾷ εἰδικῶς τὴν ἐκβιομηχάνισιν, ἐλλεῖπει οἷονδήποτε εἶδος τῶν γνωστῶν κινήτρων διὰ προγραμματισμένην δρᾶσιν.

Ἄπὸ τῆς ἀπόψεως ταύτης, δὲν ἤμπορεῖ παρὰ νὰ προξενῇ θλιβεράν ἐντύπωσιν τὸ γεγονός ὅτι ἐστάθη ἀδύνατον, καθ' ὅλην τὴν μεταπολεμικὴν περίοδον, νὰ θεσμοθετηθοῦν μερικά οὐσιώδη μέτρα ἐνθαρρύνσεως τῶν βιομηχανικῶν ἐπενδύσεων. Ἀπεναντίας διατηροῦνται ἐν ἰσχύϊ ὅλα τὰ ἀκατανόητα μέτρα καὶ αἱ ποικίλαι δεσμεύσεις ἰδρύσεως νέων βιομηχανιῶν, τὰ ὁποῖα μάλιστα προάγονται, εἰς τὸ τελευταῖον τριετές πρόγραμμα, εἰς τὸ κυριώτερον μέσον τοῦ ἀβασανίστως προτεινομένου ἐλέγχου τῶν βιομηχανικῶν ἐπενδύσεων.

Δὲν ὑπάρχει ἀμφιβολία ὅτι τὸ πρόβλημα τῆς χρηματοδοτήσεως τῆς ἐκβιομηχανίσεως τῆς χώρας κατέστη ἀπὸ τῶν γεγονότων τῆς Κορέας πολὺ δυσκολώτερον ἀπὸ ποτὲ ἄλλοτε. Ἄλλ' ὄχι καὶ ἄλυτον.

Διότι ἡ αὐξανομένη ροπὴ πρὸς ἐπένδυσιν τῆς ἰδιωτικῆς πρωτοβουλίας, τὴν ὁποῖαν ἀνωτέρω ἀνεφέραμεν, παρέχει τὴν μεγαλυτέραν ἐπὶ τοῦ προκειμένου ἐλπίδα, ὅταν συνδυασθῇ μὲ οὐσιαστικὰ μέτρα ἐνθαρρύνσεως τῶν ξένων ἐπενδύσεων, εἰς τὰς ὁποίας στηρίζεται, κατὰ τὸ πλεῖστον, ἡ ἐκβιομηχάνισις τῶν καθυστερημένων χωρῶν. Καὶ ἀπὸ τῆς ἀπόψεως ταύτης ὑπερτεροῦμεν ἀναμφισβητήτως τῶν τελευταίων τούτων, μολονότι αἱ χώραι τῆς Ν. Ἀμερικῆς, τὸ Ἰσραήλ καὶ αἱ καθυστερημέναι χώραι τῆς Βρετανικῆς Κοινοπολιτείας (Ἰνδία, Πακιστάν, Κεϋλάνη κλπ.), εἰς τὰς ὁποίας ἀναφέρεται τὸ πρόσφατον σχέδιον ἀναπτύξεώς των, τὸ γνωστὸν ὡς Σχέδιον Colombo, ἔχουν ἤδη καθιερώσει νομοθετικῶς μέτρα ἐνθαρρύνσεως τῶν ξένων ἐπενδύσεων, διὰ τὰ ὁποῖα ἐξεδηλώθησαν ἐνταυθα πάντοτε πελώριοι δισταγμοί.

Ἡ πραγματικὴ ὅμως ἐνθάρρυνσις τῶν ἰδιωτικῶν βιομηχανικῶν ἐπενδύσεων, ἐγχωρίων καὶ ξένων, ἀποτελεῖ πλέον, ἐν ὄψει τοῦ τερματισμοῦ τῆς ἐξωτερικῆς βοήθειας, καθεστὼς ὑπερτάτης ἀνάγκης. Καί, ὑπὸ τὸ φῶς τῶν ἀποτελεσμάτων τῆς μέχρι τοῦδε κρατικῆς δράσεως εἰς τὸν τομέα

τουτον, τὴν μόνην ἀπομένουσαν λύσιν. Διότι ἡ ἀμερόληπτος κρίσις τῶν ἐπιτευχθέντων ἀποτελεσμάτων ὀδηγεῖ, νομίζομεν, εἰς τὸ συμπέρασμα ὅτι πρέπει νὰ μεταφερθῆ τὸ βάρος ἀπὸ τὸν κρατικὸν τομέα εἰς τὸν ἰδιωτικόν, τὸν ὅποιον ἡ κρατικὴ δρᾶσις θὰ ἔπρεπε ν' ἀναπληρώνη μόνον. Καὶ νὰ περιορισθῆ αὕτη εἰς ἐλαχίστους βιομηχανικοὺς κλάδους ποὺ ἔχουν ἀνάγκην πραγματι προνομιακῆς μεταχειρίσεως, τῶν ὁποίων μάλιστα καὶ τὴν ἐκμετάλλευσιν θὰ ἠδύνατο ν' ἀναλάβῃ τὸ Κράτος εἰς περίπτωσιν ποὺ ἡ ἰδιωτικὴ πρωτοβουλία, παρὰ πᾶσαν ἐνθάρρυνσιν, θὰ ἦτο τελικῶς ἀπρόθυμος νὰ τὸ κάμῃ.

Πέραν τούτου, καὶ τερματιζομένου ὀριστικῶς τοῦ πειραματισμοῦ τῶν καινοφανῶν ὀργανωτικῶν μορφῶν τῆς ἐκβιομηχανίσεως, αἱ ὁποῖαι σύγχυσιν μόνον προεκάλεσαν, ὁ βιομηχανικὸς προγραμματισμὸς θὰ πρέπει νὰ περιορισθῆ εἰς τὴν σοβαρὰν μελέτην καὶ καθιέρωσιν οὐσιαστικῶν κινήτρων τῆς ἰδιωτικῆς δρᾶσεως, τὴν υἱοθέτησιν κάποιας τέλους πάντων ὀρθολογισμένης πολιτικῆς ἐπὶ τοῦ γόπου ἐγκαταστάσεως—διότι ἕως τῶρα δὲν ὑπῆρξε καμμία—καὶ τὴν διευθέτησιν τοῦ ἀνθρωπίνου παράγοντος, τοῦ ὁποῦ ἡ σημασία διὰ τὴν ἐκβιομηχάνισιν ἠγνοήθη εἰς ἀπίστευτον βαθμόν. Ἡ σημασία τοῦ ἐργατικοῦ παράγοντος, ἡ συνεχῆς ἀγνόησις τοῦ ὁποῦ εἶναι βέβαιον ὅτι θὰ δυσχεράνη ποικιλοτρόπως τὴν προσπάθειαν ἐκβιομηχανίσεως τῆς χώρας μας, καθὼς καὶ τῆς εἰσροῆς ξένων κεφαλαίων διὰ τὴν ἀνάπτυξιν τῶν καθυστερημένων χωρῶν, ἐτονίσθησαν προσφάτως ὑπὸ τοῦ διασήμου οικονομολόγου καὶ ἀρχηγοῦ τῆς αὐστριακῆς λεγομένης Σχολῆς Ludwig von Mises εἰς τὸ βιβλίον του «The Human Action» διὰ φράσεων ποῦ, ὅσονδήποτε σκληραῖ ἢ καὶ ἐν πολλοῖς ἀνεδαφικαὶ καὶ ἂν εἶναι διὰ τὰς ἐργατικὰς ἐπιδιώξεις, περικλείουν ἐν τούτοις περισσὴν ἀλήθειαν διὰ τὴν ἐκβιομηχάνισιν καὶ τὴν σημασίαν ἑναρμονισμοῦ τῆς ἐργατικῆς πολιτικῆς πρὸς τὰς ἐπιδιώξεις τῆς. «Ἐκτεταμένα ἐπιδοχὰ τοῦ κόσμου, λέγει ὁ von Mises, ὅπως ἡ Ἄν. Ἀσία, αἱ Ἄνατ. Ἰνδία, ἡ Νότιος καὶ Νοτιοανατολικὴ Εὐρώπη, ἡ Λατινικὴ Ἀμερικὴ, ὑπέστησαν ἐπιφανειακῶς μόνον τὴν ἐπίδρασιν τοῦ νεωτέρου κεφαλαιοκρατισμοῦ. Οἱ ὄροι εἰς τὰς χώρας ταύτας δὲν διαφέρουν τῶν ὄρων ποὺ ἐπεκράτουν εἰς τὴν Ἀγγλίαν κατὰ τὴν ἐποχὴν τῆς βιομηχανικῆς ἐπαναστάσεως. Ὑπάρχουν ἑκατομμύρια ἀνθρώπων διὰ τοὺς ὁποίους τὸ ἐκ παραδόσεως οικονομικὸν σχῆμα δὲν ἄφησεν ἀσφαλῆ χωρὸν. Ἡ μοῖρα τῶν δυστυχῶν αὐτῶν ἀνθρώπων ἠμπορεῖ νὰ βελτιωθῆ διὰ τῆς ἐκβιομηχανίσεως μόνον. Ἐκεῖνο ποὺ χρειάζονται περισσότερο εἶναι ἐπιχειρηματία καὶ χρηματοδότη. Ἐφ' ὅσον, λόγῳ τῆς ἰδικῆς των μωρᾶς πολιτικῆς, τὰ ἔθνη ταῦτα ἀπεστερήθησαν τῆς ἀπολαύσεως περαιτέρω βοήθειας, τὴν ὁποίαν τοὺς ἔδωκε τὸ ξένον κεφάλαιον, πρέπει νὰ περιορισθῶν εἰς τὸν ἐγγῶριον σχηματισμὸν κεφαλαίου. Πρέπει νὰ περάσουν ὅλα τὰ στάδια διὰ τῶν ὁποίων ἐδέησε νὰ διέλθῃ ἡ ἐξέλιξις τῆς ἐκβιομηχανίσεως τῶν δυτικῶν χωρῶν. Πρέπει ν' ἀρχίσουν μὲ σχετικῶς χαμηλὰ ἐπίπεδα ἡμερομισθίων καὶ μακρὰς ὥρας ἐργασίας. Ἀλλά, παραπλανώμενοι ὑπὸ τῶν δογμάτων, ποὺ ἐπικρατοῦν σήμερον εἰς τὴν Δυτ. Εὐρώπην καὶ τὴν Β. Ἀμερικὴν, οἱ πολιτικοὶ τῶν σκέπτονται ὅτι ἠμποροῦν νὰ προχωρήσουν κατὰ διάφορον τρόπον. Ἐνθαρρύνουν τὴν πίεσιν τοῦ ἐργατικοῦ κινήματος καὶ